

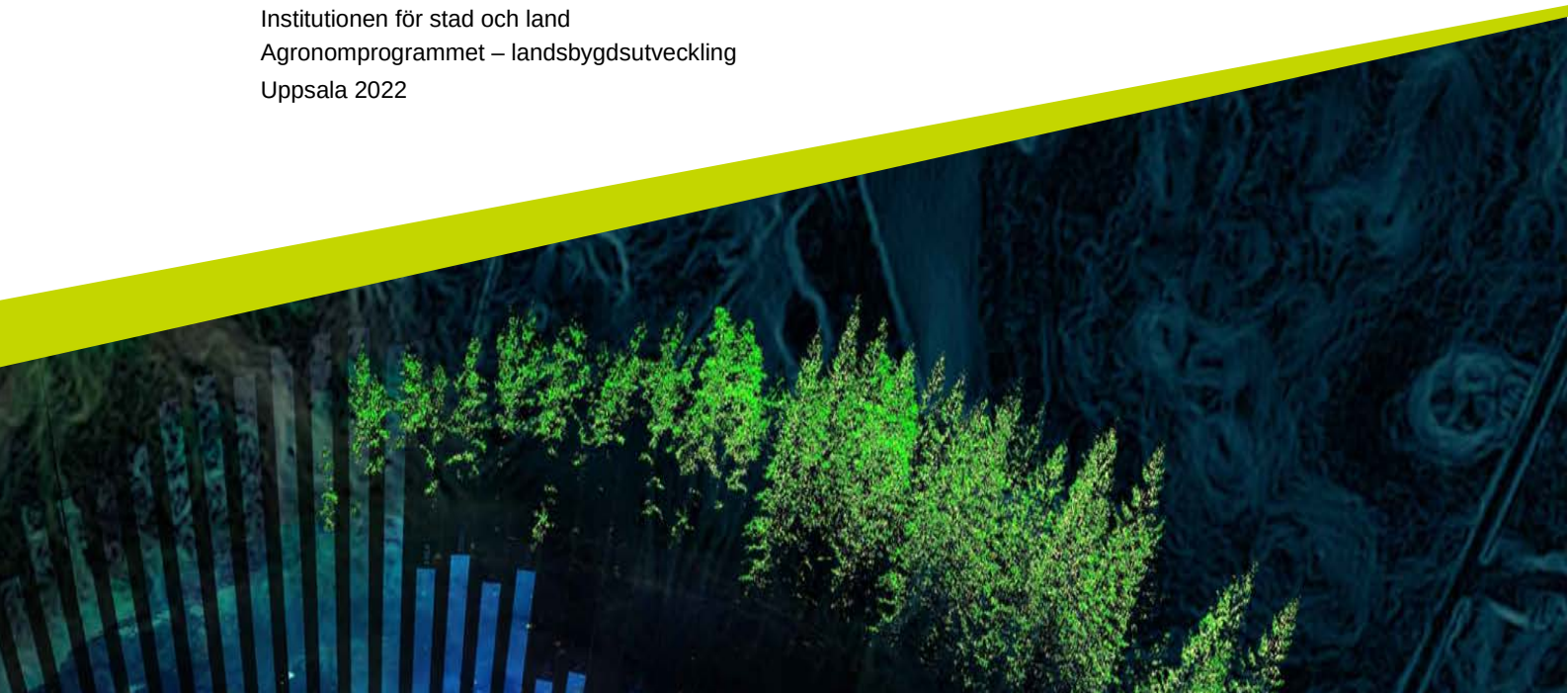

Att skapa historia genom engagemang

En studie om hur engagerade människor skapar och omskapar Stabergs kulturmiljö i Falun

Malin Lindberg

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling
Uppsala 2022

Att skapa historia genom engagemang. En studie om hur engagerade människor skapar och omskapar Stabergs kulturmiljö i Falun

To create history through engagement. A study about how involved people creates and recreates Stabergs culture environment in Falun

Malin Lindberg

Handledare: Örjan Bartholdson, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för stad och land

Examinator: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E

Kurstitel: Självständigt arbete i Landsbygdsutveckling, A2E – Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0890

Program/utbildning: Agronomprogrammet – landsbygdsutveckling

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2022

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: världsarv, historiska trädgårdar, sociala fält, engagemang, kulturresevat, platsidentitet

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

En kulturmiljö är en lämning, bygd eller område som påverkats av mänsklig verkan och är en del av ett kulturarv. Den här uppsatsen syftar till att förstå varför det sker socialt engagemang i Stabergs kulturmiljö och vad denna plats har för betydelse för de engagerade. Studien besvarar även på vad som skett historiskt och vad olika förändringsprocesser, som exempelvis att platsen blivit ett världsarv, har haft för inverkan på platsen. Metodologiskt har det genomförts 8 kvalitativa semistrukturerade intervjuer och en deltagande observation. Litteratur har samlats in med hjälp av sökord med teman funna som till exempel historiska trädgårdar och ideellt engagemang. Teoretiskt, har empiriska fynd diskuterats med hjälp av sociala fält, habitus och kapital samt med inspiration av fenomenologin. Detta innebär att de teoretiska begreppen utökat förståelsen kring hur människor verkar inom olika positioner, vilka normer som råder inom dem och vilka beskaffenheter av erfarenheterna människorna besitter. Resultatet och analysen har även behandlats med hjälp av narrativanalysen och analytiska begrepp som social organisering, nätverk och system som har bidragit till en fördjupad analytisk förståelse till det empiriska materialet.

Undersökningen visar att Staberg har gett upphov till engagemang och organisering redan på 1600-talet då hyttverksamheten var aktiv på Staberg. Rörande modern tid så får Vika-Hosjö hembygdsförening bergsmansgården som en donation 1930 och renoveringen av gården sker under 1950-talet vilket gjorde att eldsjälar samlades på platsen och ideellt arbete på platsen blev en sedvana. Under slutet av 1990-talet tog man tag i restaurering av trädgården som förfallit under 1800-talet och platsen blev en del av Nationella genbankens bidrag till bevarande av biologisk mångfald i samband med att Staberg blev en plats för klonarkiv. 2001 blev Staberg en global enhet när Falun och koppargruvan fick världsarvsstatus varpå Staberg ingår i den. Ett världsarvsråd bildas som koordinerar världsarvet och Unesco är dem som sätter standarder och kontrollerar hur de efterlevs. 2013 blir Staberg och dess omliggande natur med skog, trädgård och odlingslandskap ett kulturresevat med syfte att platsen ska förvaltas och bevaras för all framtid av länsstyrelsen. Alla förändringsprocesser som skett på platsen har resulterat till att en visionsgrupp har bildats och är idag dem som sätter upp långsiktiga mål för aktiviteter på platsen. Status för världsarv bringar stolthet till falubor och platsen har bidragit till en form av tillhörighet och platsidentitet till människor engagerade samt för lokalbefolkningen. Platsen täcker även pedagogiska faktorer där besökare kan lära sig om historia, odling eller om Faluns industris storhetstid.

Nyckelord: världsarv, historiska trädgårdar, sociala fält, engagemang, kulturresevat, platsidentitet

Abstract

A culture environment is a relic, region or area that has been affected by human action and is a part of a culture heritage. This thesis aims to understand why social involvement is occurring in Stabergs culture environment and the meaning of this place of those involved. This study also answers what has happened historically and what different change processes, as for an example that the place has become a world heritage, has for impact on the site. Methodologically it followed out 8 semi-structured interviews and one participant observation. Literature has been collected through search words with themes found such as an example historical gardens and volunteering. Theoretically, the empirical finding has been discussed with social fields, habitus and capital moreover with inspiration from phenomenology. Which means that the theoretical concepts will develop a greater understanding of how people act and position themselves, which norms are prevailing and the conditions of experiences the actors possess. The results and analysis have been elaborated with the help from the narrative analysis and analytical concepts like social organizations, networks and systems which also contributed to a more immersed analytical understanding to the empirical findings.

The outcome of the study shows that Staberg sourced involvement and organization all the way back in the 17th century. Regarding modern times Vika-Hosjö Hembygdsförening receive bergsmangården as a donation 1930 and the renovation of the homestead is occurring during the 1950s which makes enthusiasts gather on the location and thus volunteer work becomes a custom of habit. During the late 1990s the restoration of the garden came about, the garden which during the 1900th century had decayed, and the location became a part of Nationella genbankens contribution to conservation of biodiversity following Staberg becoming a clone archive. 2001 Staberg became a global entity when Falun and Koppargruvan became a world heritage which Staberg is a part of. A world heritage council is formed which coordinate the world heritage and Unesco are the ones who implements standards and controlling its compliance. 2013, Staberg, and its surrounding environment with forest, garden and agriculture landscape turns in to a culture reservation with the purpose for the place to be managed and preserved for all eternity by the county administrative board. All of the change processes that happened has led up the vision-group that now sets up long-term goals for the activities on the location. A status for world heritage carries a sense of pride and a sense of place and belonging both for the local inhabitants such for the involved actors. The place also covers pedagogical factors where visitors can learn about history, cultivation or about Falun's industrial palmy days.

Keywords: world heritage, historical gardens, social field, involvement, culture reservation, place-identity

Innehållsförteckning

Figurförteckning	7
Förkortningar	8
1. Inledning	11
1.1 Syfte och frågeställningar	14
1.2 Avgränsningar	14
2. Metodologi	15
2.1 Forskningsansats	15
2.2 Forskningsdesign	15
2.3 Datainsamling	16
2.3.1 Intervju	16
2.3.2 Observation	17
2.3.3 Litteratur	17
2.4 Min roll i studiens etik	18
3. Teoretisk bearbetning	19
3.1 Fenomenologi	19
3.2 Analyserande livsberättelser- Narrativanalys	19
3.3 Att agera socialt	20
3.4 Sociala fält, habitus och kapital	21
4. Bakgrund	22
4.1 Platsen i sin natur	22
4.2 Bergsmännen på Bergsmansgården	22
4.3 Staberg som trädgårds- och odlingslandskap	24
4.3.1 Staberg som klonarkiv	27
4.4 Från kulturmiljö till världsarv till kulturresevat	28
4.5 Personen/aktören/organisationen	32
5. Tidigare studier	34
5.1 Platsidentitet	34
5.2 Världsarv	34
5.3 Föreningsliv och engagemang	35
5.4 Socialt kapital och governance	36
5.5 Trädgårdens nya begynnelse	36

6.	Resultat och analys	38
6.1	Engagemanget och verksamheterna.....	38
6.2	Platsidentitet.....	41
6.3	Yttre påverkande faktorer	43
6.4	En plats som kan berätta en historia.....	44
6.5	En pedagogisk plats.....	48
6.6	Styrning och organisering	49
6.7	Kommunikation och marknadsföring	52
7.	Slutsats	57
	Referenser.....	59
	Tack	63

Figurförteckning

Figur 1. Karta över Staberg Kulturmiljö. Den rosa markeringen visar var Staberg är placerat i förhållande till staden Falun. Karta: Lantmäteriet (2022a).....	12
Figur 2. En detaljerad karta över Stabergs kulturmiljö. Till vänster visas hyttlanskapet, norr om Staberg visas utsiktsplatsen Stabergs klack och längre ner visas bergsmansgården. Karta: Lantmäteriet (2022b).....	13
Figur 3. Bergsmansgården invändigt, renoverad i 1700-talsstil. Foto: Malin Lindberg....	24
Figur 4. Stabergs hemskog, bilden visar den nordligaste prospektlinjen halvvägs upp till Stabergs klack. Foto: Malin Lindberg.....	26
Figur 5. Bilden visar de olika vandringsslingorna som Stabergs kulturmiljö erbjuder. Foto: Malin Lindberg.....	32

Förkortningar

PBL	Plan- och bygglag
MB	Miljöbalken
KML	Kulturmiljölagen
POM	Programmet för odlad mångfald

Ingress

Falun. Somliga kopplar Falun till koppargruvan. Andra på tänker på Lugnet. Den tredje kopplar Falun till den kulturhistoriska kopparröda färgen. Att genomföra en studie i vad som kan definieras som navet i begynnelsen av den svenska historiska berättelsen kan det besvara på frågor om vad en plats har för betydelse för människor, varför det sker socialt engagemang på platsen och varför platsen och dess omliggande natur har blivit ett världsarv.

I denna uppsats ska jag däremot succesivt röra mig bort från Faluns typiska associationer som anknyter till idrottsanläggning eller den röda färgen och undersöka vad som faktiskt pågår, och har pågått på östra sidan av Falu kommuns största sjö Runn. Närmare bestämt i Staberg. Staberg, både som kulturreseervat och världsarv. Staberg som en del av en arbetsplats, eller i all enkelhet, Stabergs bergsmansgård; en plats som kan berätta en historia.

1. Inledning

Den här studien tar avstamp på en bergsmansgård 1,2 mil utanför Falun, i Stabergs kulturmiljö. Platsen, med omliggande landskap, skog, byggnader och trädgård är sedan 2013 ett kulturresevat emellertid faller platsen även under kategorin Världsarvet Falun. Se *Figur 1.* och *Figur 2.* för en geografisk kontext på en karta. Kulturresevat innebär att ett område är skyddat enligt miljöbalken och ett världsarv instiftas via Unescos världsarvskommitté. Det är ett område som skyddas av nationella lagar, som Plan- och bygglag (PBL) till exempel. Engagemanget på Staberg ser olika ut och tar sig olika uttryck. Exempel på sådana engagemang är trädgårdsodling, ideella initiativ från lokala hembygdsföreningen samt restaurangverksamhet. Stabergs verksamheter styrs och förvaltas av en statlig myndighet, kommunal verksamhet, enskilda företagare och engagemanget från hembygdsföreningen. Staberg anställer även så kallade trygghetsanställda, avlönade av kommun eller arbetsförmedling, som arbetar en period på området för att sedan eventuellt kunna söka sig till andra anställningar.

Våren 2021 praktiserade jag på Hushållningssällskapet Västra. Majoriteten av min praktiktid lades på kulturresevatet Åsnebyn, som ligger söder om den närliggande orten Mellerud. Åsnebyn är ett kulturresevat som bjuder på natur- och kulturupplevelser. Platsen har kvarlevor från järnåldern och gården ser ungefär densamma ut som den gjort sedan början av 1900-talet. En dalsländsk gård där en bevarad agrar miljö, så väl som en hög biologisk mångfald existerar. Detta är komponenter som ska "synliggöra och lyfta fram kulturresevatet som en viktig resurs och tillgång i utveckling på landsbygden" (Hushållningssällskapet. u.å.). Staberg, likt Åsnebyn, präglas av bevarande faktorer, såsom trädgårdar, odlingslandskap och byggnader samt innehar en lång historia anknuten till platsen. Vad som är intressant är att platserna lever kvar. En plats kan påverkas av yttre faktorer som en resevatstämpel eller status för världsarv. En trädgård eller ett odlingslandskap kan präglas av bevarande faktorer i form av klonarkiv eller en fruktträdgård kan förfalla i hundra år. En pandemi kan komma och gå men fortfarande är det folk som brinner för ett ställe tillräckligt mycket för att platsen ska leva kvar. Vilka är dessa människor och vad gör de som arbetar och är verksamma på platsen för att den ska förvaltas på ett sätt som gör den levande? Detta är de huvudsakliga frågorna som kommer besvaras i min uppsats och klargöra vad engagemang i en kulturmiljö kan bidra till för landsbygdsutveckling.

Figur 1. Karta över Staberg Kulturmiljö. Den rosa markeringen visar var Staberg är placerat i förhållande till staden Falun. Karta: Lantmäteriet (2022a). Hämtad genom SLU biblioteket

Figur 2. En detaljerad karta över Stabergs kulturmiljö. Till vänster visas hyttlanskapet, norr om Staberg visas utsiktsplatsen Stabergs klack och längre ner visas bergsmansgården. Karta: Lantmäteriet (2022b). Hämtad genom SLU biblioteket

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur och varför det har uppstått socialt engagemang kring Stabergs bergsmansgård, hur detta engagemang yttrar sig och hur människor som är engagerade i och kring Staberg interagerar med varandra och organiserar sig. Jag undersöker om och varför platsen är viktig och betydelsefull för helårsengagerade och verksamma i området. Jag undersöker även hur och varför platsen har påverkats av olika yttre faktorer, såsom exempelvis att ha omvandlats till världsarv och vilka effekter dessa förändringar har haft på platsens struktur. För att besvara mitt syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

1. Varför väljer vissa människor att engagera sig på Staberg och hur interagerar de med varandra?
2. Vilka yttre faktorer går att spåra till platsen och hur har det påverkat platsen?
3. Hur skapas sociala processer på platsen, historiskt och i nutid, och vad har de haft för inverkan på Staberg och de människor som verkar där?

1.2 Avgränsningar

Från start hade jag två platser i åtanke att undersöka. Min ursprungliga plan var att undersöka hur människor engagerar sig socialt inom en kulturmiljö samt en naturmiljö. Målet var även att belysa den form av social interaktion som bildas mellan dem och se hur detta kan påverka en ort socialt och kulturellt. När jag väl hittade Staberg, med ambitionen att detta skulle vara den andra hälften av analysen, insåg jag att Staberg och dess verksamheter har mycket att berätta och valde därför att undersöka Staberg som en självständig del av uppsatsen. Dels på grund av dess långa historia, men även världsarvsprocessen som platsen har genomgått likväl för kulturresevatstämpel och dess roll som klonarkivsplats. Det fanns därför många aspekter på Staberg som var tillräckliga som underlag för det jag ville undersöka.

2. Metodologi

Alla som bedriver ett forskningsprojekt har specifika perspektiv, värden och föreställningar eller som Cresswell & Cresswell (2018) uttrycker det: “a basic set of beliefs that guide action” eller “philosophical worldviews”. Dessa perspektiv påverkar forskarens forskningsfrågor och fokusområden. Min undersökning är baserat på ett socialkonstruktivistiskt perspektiv eftersom studiens främsta empiriska data är grundade på mina intervjupersoners narrativ. Jag har delvis studerat platsen där intervjupersonerna arbetar eller är verksamma inom. Detta har bidragit till att jag kunnat få en djupare och mer kontextuell uppfattning om det kulturella och historiska ramverk som mina intervjupersoner agerar inom (Cresswell & Cresswell. 2018). Men undersökningen har även skett digitalt eller via telefon, eftersom Covid19-restriktioner gällde i början av undersökningen.

2.1 Forskningsansats

Min undersökning är kvalitativ och hermeneutisk, eftersom den försöker förstå varför vissa personer väljer att engagera sig i Staberg, hur de själva formulerar sitt engagemang och hur de agerar inom ramen för den kontext de befinner sig i. De slutsatser och tolkningar draga från intervjuer, observationer och litteratur är mina egna och är ett sätt för att utgå från hämtat material för att tillämpa lämplig teori därefter (Cresswell & Cresswell. 2018). Man närmar sig alltså ett ämne eller en utgångspunkt genom att testa idéer och låta den empiriska världen avgöra vilka frågor som man avser att söka svar på. Detta kallas en induktiv metod och i denna undersökning motiveras det eftersom jag utgått från intervjupersonernas berättelser och platsens kontext, istället för att söka svar på en på förhand formulerad teori (Kvale & Brinkman. 2014).

2.2 Forskningsdesign

Metodologin är baserad på ett hermeneutiskt och fenomenologiskt förhållningssätt eftersom jag undersöker hur intervjupersonerna tolkar och formulerar sin livsvärld, hur de agerar (Cresswell & Cresswell. 2018), samt hur de utvecklar en identitet i förhållande till platsen. I Kvale & Brinkman (2014) förklaras fenomenologiska

studier inom kvalitativ forskning som ett sätt att förstå sociala fenomen utifrån aktörernas egna perspektiv samt att beskriva den upplevda livsvärlden enligt intervjupersonerna. Med inspiration av hermeneutiken, det vill säga tolkningen av de intervjuades berättelser samt fokusering på intervjupersonernas livsvärld, det vill säga fenomenologin, har dessa teorier och metoder klargjort förståelseformer i en kvalitativ analys och därmed hjälpt mig förstå och analysera mina intervjupersoners tolkningar och handlingar (ibid.).

2.3 Datainsamling

I följande kapitel redogör jag för hämtat empiriskt underlag.

2.3.1 Intervju

Det fenomenologiska och hermeneutiska tillvägagångssättet lämpar sig för undersökningar där den upplevda livsvärlden beskrivs genom individers erfarenheter av företeelser och typiskt inom fenomenologin är intervjustudier (Cresswell & Cresswell, 2018). I detta fall är Staberg som plats företeelsen och jag intervjuar de som är verksamma på platsen. Enligt mitt syfte letar jag efter erfarenheter, berättelser och känslor kring platsen och engagemanget samt dess betydelse. Genom samtal får jag bäst kunskap om detta eftersom en intervju oftast leder till följdfrågor som exempelvis inte strukturella frågeformulär bidrar till (Kvale & Brinkman, 2014).

Val av intervjupersoner har gått i linje med dem som passar studiens syfte och forskningsfrågor. Det har även gjorts en selektion av intervjupersoner som följt ett icke-sannolikhetsbaserat urval, vilket bidrar till att intervjupersonernas svar inte resulterar i generaliserade slutsatser (Bryman & Bell, 2017). Intervjupersonerna har valts ut och blivit tillfrågade, eftersom de är centralt positionerade till mitt undersökningsområde. Intervjupersonerna har delvis valts som informanter då de besitter viss kunskap om en miljö eller en specifik social praktik. Men de har också valts för att studera livshistoria och för att korsa en tröskel för mig att förstå vilken kontext jag studerar och hur den påverkar de människor som integrerar på Staberg. När man gör historiska eller livshistoriska undersökningar så är informationen de intervjuade ger om sociala och historiska händelser betydande (Kvale & Brinkman, 2014).

Innan intervjuerna var ett antal intervjufrågor förutbestämda och kopplade till olika teman men följdfrågorna lät jag komma efterhand (Kvale & Brinkman, 2014). I följd med att studien är kvalitativ då den syftar till att förstå mening snarare än kvantifiering av entiteter, och i och med att intervjufrågorna hölls öppna är intervjun semistrukturerad (Bryman & Bell, 2017). Den beskrivna intervjumetoden är mest optimal för min undersökning eftersom semistrukturerade intervjuer styrs

av intervjupersonernas egna uppfattningar av platsen och förståelse av teman ur den levda vardagsvärlden. Den kvalitativa intervjun har som mål att uppnå nyanserade beskrivningar av olika kvalitativa aspekter av intervjupersonens livsvärld i ord, inte i siffror (Kvale & Brinkman, 2014). Även om intervjufrågorna kantades av faktafrågor, redogörelser av begrepp eller frågor där den intervjuade blev ombedd att väga fördelar och nackdelar med händelser eller ting, så är detta inte hela essensen av intervjufrågorna använda. Främst följer intervjustrukturen ett narrativ, den koncentrerar sig på intervjupersonernas berättelser och hur uppfattningen kring berättelser förstås samt hur individer organiserar sig och uttrycker mening (ibid.). Intervjuer inom fältarbete är även en möjlighet att gå in på djupet som ett komplement till enbart observationer, eftersom intervjuer ger informanterna tillfälle att reflektera (Fägerborg, 2011).

2.3.2 Observation

Att göra observationer kan vara en fördelaktig start för att få insyn på en plats eller som en del av materialinsamling, med det kan intervjuerna bättre tolka det narrativ som informanterna speglar via en koppling till det förflutna (Hansen, 2003). För att kunna skildra kulturer och människors tolkningar och livsvärldar krävs en försiktighet, distans och empati för att inte låta egna influenser och föreställningar påverka de intervjuades redogörelser (Van Maanen, 1987). Observationer kan ge insikter om sådant som människor anser som givet och därför inte tar upp i intervjuer. Observationen var en engångsföreteelse och skedde på Staberg och följde en aktiv struktur. Aktiv var den eftersom jag deltog i aktiviteter och i samtal (Pripp & Öhlander, 2011). Anledningen till att jag samtalade med dem jag iakttog under observationen var för att jag ville använda den som en förlängning till intervjuerna. Att ställa frågor och vara medföljande passade därför syftet med observationen bättre då jag kunde djupdyka mer i mina intervjufrågor genom att vara aktiv och deltagande.

2.3.3 Litteratur

Inom fenomenologiska undersökningar är inte litteratur vanligt förekommande för att "set the stage" utan snarare för att koppla litteraturen till mina utdragna teman (Cresswell & Cresswell, 2018). Litteratur har därmed använts för att göra paralleller mellan informanternas narrativ och publicerad forskning för att möjliggöra en djupare förståelse av narrativen och det mina informanter berättar om. Genom sökord som världsarv, styrning (governance), trädgård, platsidentitet, socialt kapital och föreningsliv med flera, har jag hittat litteratur som kan kopplas till informanternas teman och perspektiv på Staberg. Med hjälp av tips från kursledare eller kurslitteratur från föregående kurser som ingår i programmet för agronom landsbygdsutveckling har jag även kunnat närma mig mitt ämne medelst dem

anvisningarna. Jag har även använt litteraturen för att tolka och analysera mitt resultat som, tillsammans med intervjuerna, tolkas utifrån mina valda teorier, begrepp och analysmetoder. Litteraturen kompletterar min studies resultat och validitet och överbringar en legitim empirisk studie vari den kontext jag undersöker. Detta är på grund av att litteraturen kan öka validiteten med diversifierade och omfattande källor, dessutom mäter man validitet genom att kolla att forskningen passar inom vald litteratur. Därutöver är ett omfattande material ett kriterium för generaliserbarhet, eftersom det hjälper mig att identifiera en adekvat undersökningskontext och därmed säkerställa att den är representativ (Teorell & Svensson. 2007).

2.4 Min roll i studiens etik

Syftet med intervjun har delgivits genom mail innan intervjun ägt rum där jag presenterade mitt tema och en förklaring till varför jag vill genomföra en intervju med just den kontaktade personen. Alla intervjuer jag genomfört är anonymiserade då det inte har varit min avsikt att belysa intervjupersonernas identitet för att få fram vad deras upplevelser kring Staberg som plats, och vad det har för mening och betydelse, är. Samtliga intervjupersoner har haft möjlighet att godkänna om de tillåter att jag spelar in en ljudfil och anonymisering av intervjupersonerna har nämnts antingen innan eller i samband med intervjuerna. En av inspelningar spelades inte in då ljudfilen förstördes och raderades automatiskt. Åtgärder tagna var att skriva direkt ur minnet utifrån de anteckningar jag tagit och intervjupersonen i fråga kontaktades via telefon dagen efter för att få godkänna några punkter som jag missat att anteckna.

När jag utförde intervjuerna hade jag hela tiden i åtanke att jag var en student från SLU som ska hålla mig opartisk samtidigt som jag bör förhålla mig till den grupp jag undersöker. Intervjuarens, min, integritet och erfarenhet betonas eftersom dessa värderingar bidragit till undersökningens slutsatser. Det har varit viktigt för mig att hålla mig oberoende, jag har avsett att hålla distans och agera professionellt under intervjuernas gång för att uppnå hög vetenskaplig kvalitet och validitet (Kvale & Brinkman. 2014).

3. Teoretisk bearbetning

Genom att teoretiskt bearbeta mitt empiriska material analyserar, beskriver och förklarar jag företeelser. Med att studera beteenden och mönster så rör jag mig mot förståelsen för det. Att teoretisera innebär beskrivningar genom analytiska verktyg för förståelsen av perspektiv på mitt material, vilket tillför mening, innebörd och signifikans till empirin.

3.1 Fenomenologi

Fenomenologin och hermeneutik är två sammanflätande forskningsansatser som bidrar till att kunna förstå hur människor eller grupper uppfattar företeelser omkring dem, hur dem förstår dessa samt känslor som uppkommer i sådana uppfattningar (Inglis, 2012). Analysen inom fenomenologi fokuserar på handling, kontext och mening. Sociala strukturer ses som betingelserna för agerande, vilket i sin tur påverkar handlingsutrymmet. Identitet kan likställas till att ge människor handlingsutrymme. Ett viktigt begrepp inom fenomenologi är livsvärlden, den vardagsvärld av erfarenhet och föreställningar som alla individer lever i. En fenomenologisk metod syftar till att försöka återge hur människor upplever, tolkar och artikulerar sin livsvärld så noga som möjligt. Fenomenologin är en induktiv metod som utgår från människors erfarenheter och föreställningar, istället för att deduktivt foga in forskarens observationer i en övergripande teori. Fenomenologin är både en teori och en metod som jag använt primärt för att försöka komma nära mina informanternas föreställningar och tolkningar av sitt engagemang i Staberg. Fenomenologin fungerar när man vill få ut det väsentliga av ett fenomen och är en strategi för kvalitativ forskning och utforskar meningsförhållandet i mänskliga upplevelser. Fenomenologins tillförlitlighet innebär en god empirisk förankring och utgör ett viktigt validitetskriterium. Det är också viktigt att fånga fenomenets essens men också att belysa essensen i resultatet (Fejes & Thornberg, 2019).

3.2 Analyserande livsberättelser- Narrativanalys

Narrativanalysen innefattar en konkret berättelse varpå den ger ett specifikt uttryck. Berättelsen hjälper till att förstå världen och andra människor och strukturen avgör

hur vi förstår den och *hur* narrativ berättas. Explicita infallsvinklar berättar vilka berättartekniska grepp som används och den implicita hur de olika berättelsedelarna fungerar i förhållande till varandra. Analysen möjliggör att förstå hur den lilla berättelsen förhåller sig till den stora; alltså hur en antydan/berättelse/utsaga ofta är en del av en större, övergripande historia. De små berättelserna kan också bidra till att gradvis förändra de stora berättelserna. Jag har använt mig av narrativanalysen för att identifiera och förklara ett fenomen med hjälp av individernas livsberättelser.

Historieberättandet skapar gemenskap, vilket enligt Bergström & Boréus (2012) anser vara det främsta bidraget av narrativ och berättelser. Det är via historier som samhället blir begripligt och det kulturella landskapet ges mening. Narrativstudier kan således ge forskaren insikter om samhället, kulturen och politiken samt hur individer förstår händelser och handlingar. Jag har valt att göra narrativanalyser av mina intervjuer för att försöka förstå hur berättelserna är uppbyggda och vilken mening som handlingar och platser ges. Med mina semistrukturerade intervjuer kunde jag genom narrativanalysen ställa öppna frågor där det fanns utrymme för informanterna att utveckla sina berättelser med sina egna ord. Narrativmetoden är både en del av min analysmetod och en del av rapportering inför resultatet.

3.3 Att agera socialt

Sociala strukturer är sammantagna institutioner, stratifieringar, relationer, normer och värden som människor är inbäddade i. **Social organisation** är dynamiska ramverk talande för vad som ingår i de sociala strukturerna, vad människor gör och hur de agerar samt vilka beslut som tas. **Sociala system** innebär sammanlänkade sociala relationer som regelbundet aktualiserar och reproduceras av interaktioner och kollektiva överenskommelser. **Sociala nätverk** är sammankopplade relationer mellan människor som de upprätthåller genom handlingar och används inom utbyte av information eller resurser. Att förstå och studera intersubjektiva meningsinnebörder inom en grupp utgår man från språk, koder, normer, händelser och social organiseringen genom täta beskrivningar. Med delad kunskap inom nätverk, om människor delar uppfattning om vad man gör med kunskap samt att människorna ser samma slutmål trots att olika perspektiv och synsätt förekommer, kan **sociala kontrakt** skapas som kan förenkla och möjliggöra entreprenörskap (Bartholdsson, 2021).

Lokal organisering kan studeras genom deltagande observation främst för att de deltagande känner varandra väl inom den kontext av sociala fält de verkar (Eriksen, 1995). Att använda begrepp för social organisering kan jag därför lättare förstå vilka principer och utfall som utgjort engagemang på Staberg. Alla de människor som jag studerat och intervjuat på Staberg ingår i specifika sociala strukturer och de är sammanbundna med varandra genom sociala nätverk där Staberg utgör navet.

För att kunna skildra hur mina informanter internaliserar sociala strukturer och relationer så har jag använt mig Bourdieus centrala begrepp.

3.4 Sociala fält, habitus och kapital

Jag kommer i denna studie teoretiskt analysera mitt funna material utifrån Pierre Bourdieus teoretiska ramverk, där hans nyckelbegrepp habitus, fält och kapital spelar en central roll. Bourdieu hävdar att människor strävar efter specifika resurser och värden (kapital) inom avgränsade fält. Bourdieu menar att aktörer och grupper kämpar om de specifika kapitalen inom fälten och hur dessa kapital ska tolkas. Detta sker utan att aktörerna nödvändigtvis reflekterar över denna kamp som en strid, eftersom de oftast uppfattar denna kamp som självklar eller "spelar bara spelet" (Inglis, 2012). Bourdieus teori gör det möjligt att använda fenomenologiska angreppssätt som tidiga Heidegger för att ge tydliga markeringar för mänsklig realitet (se Shusterman, 1999) vilket gör Bourdieus begrepp applicerbara i min fenomenologiskt inspirerande studie. Habitus är ett fenomenologiskt begrepp som avser hur aktörerna internaliserar de värden och sitt agerande inom fälten, så att de blir en del av deras själ och personlighet (se Bourdieu, 1990). Habitus är alltså en social och kulturell ram som påverkar tolkningar och handlingar för en individ eller en specifik grupp (Inglis, 2012). Men det är också inlärd erfarenhet och beteenden, som påverkas och formas av de specifika fälten (Bourdieu & Wacquant, 1992).

Samhället består av olika sociala fält, beroende på vilken verksamhet, vilka värden och institutioner som de består av, till exempel det litterära eller kulturhistoriska fältet. Inom fält finns olika grupper av aktörer som intar olika positioner. Fält kan betraktas som nätverk eller en sammanställning av relationer mellan positioner, eller när människor samlas inom ett gemensamt intresse och används som koncept för ett verktyg för att förstå samarbete och konkurrens i ett fält (ibid.).

Kapital är kort och gott resurser och insatser. Bourdieu definierar socialt kapital som kontakter, horisontella och vertikala. Det involverar nätverk, relationer och bekantskaper. Ekonomiskt kapital är monetära resurser och finansiella tillgångar. Kulturellt kapital står för prestige, kunskap eller akademiska förutsättningar. Symboliskt kapital berör alla kapital ändamålsenlig i den kontext en aktör befinner sig i. Det är det kapitalet som oftast är mest visuellt och kan vara hur du presenterar dig själv och kan styra framgång (Inglis, 2012).

4. Bakgrund

I detta kapitel redogör jag för en bakgrund för kommande resultat. Bakgrunden består av rapporter, dokument, filmer, hemsidor och böcker. Följande kapitel hjälper en att förstå historien på platsen och vad som lett fram till engagemang, vilka förändringsprocesser platsen genomgått och Stabergs nuvarande struktur.

4.1 Platsen i sin natur

För att förstå varför Staberg är en plats som gett upphov till engagemang, är en plats som blivit ett världsarv och är viktig för mina informanter så måste jag söka mig tillbaka flera hundra år. Stabergs bergsmansgård är en av flera miljöer kring Stora Kopparberget som ingår i världsarvet Falun och Kopparbergslagen. Koppargruvan i Falun, som var aktiv i cirka 1000 år, har idag ingen malm kvar trots år av noggrann borrhning för att försöka utvinna mer. 1992 sköts den sista saluten i gruvans slag (SVT. 2003). Trots att själva gruvan kan ha rötter ända ned till 700-talet så intensifierades verksamheten under medeltiden. Under mitten av 1600-talet stod gruvan för två tredjedelar av världens totala kopparproduktion och under samma tid fick Falun stadsprivilegier (Riksantikvarieämbetet. 2022) vilket innebär att en stad har lokalt monopol på bland annat dess produktion och tillverkning (NE. u.å.). Gruvindustrin ökade efterfrågan på arbetskraft till gruvan och medförde en betydande ekonomisk tillväxt för Bergslagen och blev därmed en region med hastig befolkningsökning (Myrdal & Gadd. 2000). En tidsperiod var Falun Sveriges näst största stad och under 1600-talet hade gruvan sin storhetstid (Skogsberg, 2006). Även om det lokala jordbruket med dess nyodling var omfattande kunde det inte förse alla nya invånare med jordbruksprodukter. Därav var Bergslagen en region präglad av införsel av spannmål, animalier och övriga livsmedel (Myrdal & Gadd. 2000).

4.2 Bergsmännen på Bergsmansgården

Sedan 1600-talet var de som utvann koppar ur Falu koppargruva kallade för bergsmän. För att bergsmännen skulle kunna äga andelar i Falu koppargruva drev de hyttor utanför Falun (Hegert, u.å.). I hyttorna förädlades malmen och

bergsmansgårdarna anlades i nära anslutning till vattendrag för att kunna frakta malm och koppar till och från Falun (SVT. 2003) men hyttorna drevs även av vattenkraft och bergsmansgårdarnas anknytning till vatten var därför essentiell. Bergsmännen och deras familjer var utöver hyttdriften jordbrukare (Lindberg, u.å.). Familjerna som var tillräckligt förmögna byggde sina gårdar med tillhörande trädgårdar där omgivningen inte var präglad av gruvdriften (Världsarvet Falun. 2021). En anledning till att gruvans delägars bosättning utanför Falun var för att gruvan drev med sig roströk, vilket gjorde miljön runt koppargruvan karg. På grund av markens låga pH-halt kunde nästan ingen växtlighet frodas och gruvnäringen påverkade därför även jordbruket. Ett cirkulationsjordbruk och regelbundna trädor togs i bruk eftersom anpassningar till det utarmade, omliggande landskapet var nödvändigt (SVT. 2003). Trädor innebär att jorden får vila, samla på sig näring och slippa bära skörd under ett tag (Cserhalmi, 1997). Bergsmännen bedrev lönsamma verksamheter för sin tid och tillsammans bildade de en egen typ av samhällsgrupp, bergsfrälse, som kom att dominera Faluns historia fram till 1800-talet (SVT. 2021). Att vara bergsfrälse betydde att man var skonad för den vanliga jord- och skogsskatten men betalade skatt på den koppar man framställde. Den välbevarade gården i Gamla Staberg med tillhörande trädgård var anpassad till torftigt klimat och stenbunden mark, och den visar att bergsmännen på Staberg hade både status och makt (Thulin et al. 2003). Gruvrätten upphör 1854 och 1862 beslutades det att privata bergsmän som bedrev hytt drift skulle upphöra och sambruk skulle införas. Men 1878 var sista året man bedrev hyttebruk i Kopparbergslagen (Björkman et al. 2007). Detta berodde dels på att malmen i gruvan började avta men också för att en kemisk process för att bearbeta kopparmalm hade börjat användas under 1800-talet (Lindberg, u.å.). Stabergs bergsmansgård är den bergsmansgård som är bäst bevarad i Kopparbergslagen och som ingår i Världsarvet Falun. Byggnader, hyttområden, trädgårdar, odlings- och skogslandskap finns idag kvar och speglar en ursprunglig bergsmansgård med härstamning från 1600–1700 talet i Stabergsbygden (VisitDalarna. u.å.).

Vissa delar av bergsmansgården härstammar från 1500-talet gällande exempelvis källarvalvet. Själva bergsmansgården, också kallad Gamla Staberg, är upprättad under 1600-talet och omringas av trädgården, åkerlindor och inhägnade gårdsgårdar. I söder riktning om trädgården infinner sig herrgården, Nya Staberg, upprättad 1840. Under 1700-talet fick lantmätaren Lars Waldius i uppgift att göra en lantmäterikarta över gården där prospektlinjer gick från norr till söder och från öst till väst. Ladugården med loge inrättades i slutet av 1800-talet och byggdes om 1920 (Lindberg, u.å.). 1930 får Vika-Hosjö Hembygdsförening Bergsmansgården som donation. Under 1950-talet renoverades Gamla Staberg och återinvigs 1964 (Björkman et al. 2007). 2017 påbörjas projektet med att restaurera bergsmansgården, med syfte att den ska efterlikna 1700-talets ideal (Lindberg, u.å.).

Figur 3. Bergsmansgården invändigt, renoverad i 1700-talstil. Foto: Malin Lindberg.

4.3 Staberg som trädgårds- och odlingslandskap

I boken "Utflykter i Det Gröna" (Thulin et al. 2003) förklaras det att många av de trädgårdar som finns i Sverige idag är relativt okända för allmänheten och att majoriteten av Sveriges trädgårdar är belägna i södra Sverige. Författarna hävdar att en trädgård kan berätta en historia, en historia som kan återspegla en viss tidsperiods uppfattningar och värden. Den nuvarande barockträdgården på Staberg var innan 1972 igenväxt av buskage, dammarna var knappt synliga och huvudmittgången var igenväxt av bondsyren. Nuvarande ägarna köpte herrgården och delar av trädgården 1972 och lade ner mycket hårt arbete med att restaurera trädgården. Med understöd av Länsstyrelsen Dalarna kunde det först i början av 2000-talet urskilja konturerna av en 1700-tals, barockliknande trädgård (ibid.).

Trädgården är ursprungligen från 1600-talet och dess barockstil men speglar till mesta del 1700-talets trädgårdsideal med terassodling, en avskild fruktträdgård och köksträdgård i kvadratiske kvarter som är symmetriskt utformade. En markerad mittaxel från vilken sidoaxlar utgår bildar ett rutmönster i trädgården. Redan på 1600-talets sägs det ha odlats kryddörter och nyttogrönsaker men det var först under 1750-talet, när familjen Naucclér övertagit gården, som trädgården utökades. I en lantmäterikarta från 1758 har åtta kvadratiske kvarter ritats av Niels Kiellström varpå den södra delen visar köksträdgården med anslutning till de rektangulära

damarna, som idag är halvcirkelformade. Den norra delen visar den terrasserade fruktträdgården. Fruktträdgårdar var på denna tid ett tecken på rikedom och landskapets äldsta äppelsort, sniläppet växte här. I köksträdgården odlades det bland annat kryddörter, gråärter, bondbönor och troligen olika sorter kål. Köksträdgården har odlats kontinuerligt under hela 1800- och 1900-talet medan fruktträdgården under 1800-talet blev vildvuxen och förfallen (Lindberg, u.å.).

De prospektlinjer som var uppritade på kartan från 1700-talet blev tydligare med hjälp av skogens utformning. En av dessa linjer går upp till Stabergs klack där man kan få en utsikt över Staberg, Runn och ända till Falu stad. För att smälta koppar i hyttorna krävdes stora mängder kol. Därför var tillgången till skog ständigt ett huvudbry. Redan på 1300–1400-talet uppdagades skogens betydelse för bergsmännen och under 1600-talets hade Stabergs egna hemskog huggits ut och skövlats ner. Under 1700-talet fredades därför all skog inom en mils radie runt Falun med fredsmilstenar, varav vissa står kvar än idag. Detta gjordes för att skogen skulle kunna användas direkt till kol i koppargruvan samt till kopparframställningen i hyttorna. Vid smältning av kopparmalm skapas en biprodukt, slagg, som kördes ut från hyttan och lades på hög. Idag kan man fortfarande se meter höga slagghögar väster om Staberg. Slagghögarna ihop med rester av rostanläggningar är de enda spåren kvar av hyttorna (Lindberg, u.å.).

Bergslagens odlingslandskap har klassats som säreget, eftersom förutsättningarna för odling var låga. Åkermarken bröts intensivt och det finns tydliga spår av detta röjningsarbete i form av odlingsrösen (ibid.). Cirkulationsjordbruk, även kallat växelbruk, som anammades av bergsmän, ägde rum när konkurrensen mellan sädesproducerande åkrar och foderproducerande ängs- och betesmark avstannade. På grund av Bergslagens tillväxt och krav på transporter ökade även behovet av foder till hästar och andra dragande djur. Detta var en stor bidragande faktor till införandet av växelbruk. I Dalarna, synnerhet i Falun-trakten, användes en metod kallad linda, där flerårig obearbetad träda med självväxande gräs fick gro. Bergsmännen anammade metoden och på så sätt användes jorden omväxlande till både gräs och säd på åker, äng och träda. Metoden har beskrivits som arbetskrävande, men eftersom foderkravet steg och ängs- och åkermark var begränsade så satte det press på jordbrukarna att använda jorden så intensivt som möjligt. Det nya odlingssystemet, lindbruket, ansågs vara produktivt, även i ofructbara jordar. Efter vallperioden plöjdes lindan på nytt, jorden låg i träda en säsong under vilken den gödslades, varpå nytt spannmål såddes (Myrdal & Gadd. 2000). Odlingsättet gjorde att tiden då åkern låg i träda minskade och lindbruket gav bergsmännen större avkastning. På 1700-talet effektiviserades jordbruket vidare då träplogen byttes ut till dalplogen som hade en svängd vändskiva av järn, detta gjorde att jorden vändes lättare och avkastning ökade ytterligare (Lindberg, u.å.).

Figur 4. Stabergs hemskog, bilden visar den nordligaste prospektlinjen halvvägs upp till Stabergs klack. Foto: Malin Lindberg.

I slutet 1990-talet införlivades ärendet om att restaurera trädgården. Lantmäterikartan från 1758 stämmer fortfarande cirka 200 år senare och utgjorde inspirationen för trädgården under rekonstruktionen. Med hjälp av finansiering från kulturmiljöenheten, länsstyrelsen, arbetsmarknadsmedel och EU-bidrag i samverkan med de nuvarande ägarna och hembygdsföreningen kunde restaureringen genomföras och trädgården invigdes 1999. Idag odlar man köksväxter, kryddväxter och blommor enligt 1700-talets ideal med målsättningen

att sorterna ska vara gamla och med lokalt ursprung. Odlingen är ekologisk där endast kogödsel och ekologiska jordförbättringsmedel får användas. Under samma tid som restaureringen skedde sökte Nordiska genbanken en plats för klonarkiv för fruktträd, och i slutet av 1990-talet sammanföll det med trädgårdsrestaureringen av Staberg och blev ett av de då 14 lokala klonarkiv i Sverige (ibid.). Staberg var länge det nordligaste klonarkivet för frukt men år 2020 presenterades två nya klonarkiv, ett i bland annat Umeå (Oscarsson, 2022a).

4.3.1 Staberg som klonarkiv

Nordiska Genbanken samarbetar med samtliga nordiska länder för att bevara och skydda fröförökade trädgårds- och jordbruksväxter i frögenbanker (Oscarsson, 2021a). Äldre sorter av frukter, bär, köks- och prydnadsväxter odlas och bevaras på fälten i Alnarp, framförallt som en bevarandegaranti för framtiden. Odlingsfälten är inte öppna för allmänheten och därför har Nationella genbanken ett antal klonarkiv spridda i Sverige. De lokala klonarkiven ska visa upp och berätta om växternas historia och har i de flesta fall en geografisk lokal anknytning. Klonarkiven fungerar även som en slags "säkerhetskopia" för de kulturväxter som har sitt huvudsäte i Alnarp. Nationella Genbanken bevarar, dokumenterar och distribuerar växtmaterial. Finansieringen för Nationella Genbanken är helt statligt varpå de får medel från Jordbruksverket. Tillsammans arbetar Nationella genbanken, som tillhör Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning (SLU), med bland annat Jordbruksverket, Nordiska Genbanken och LRF (Oscarsson, 2022b). POM är programmet för odlad mångfald och är en nationell satsning för att bättre tillvarata och nyttja kulturväxter. Det beslutades år 2000 att POM skulle genomföras för att förverkliga konventionen om biologisk mångfald. De arbetar med 6 punkter för kulturväxter; inventera, öka användningen, forskning, informera och utbilda, samarbeta internationellt samt policyarbete. POM har historiskt arbetat i tre olika faser. 2000–2010 pågick inventeringsfasen där inventerare letade och samlade tips på gamla odlingsvärda sorter av vegetativt fröförökade växter. 2011–2015 undersöktes, jämfördes och utvärderades det insamlade materialet. Från 2016 till nutid bevaras det utvalda materialet i Nationella genbanken (Oscarsson, 2021b).

Klonarkiv är en del av POM som bevarar sorter som funnits historiskt och enligt grundtanken om att de ska odlas lokalt. De odlingsorter som får ekonomiskt stöd från POM kallas mandatsorter. Pomologer, kunniga inom läran om frukt och bärsorter, har i historien belyst behovet av dokumentering och identifiering av sorter och 1866 utkom den första handboken i pomologi. Mellan 1986–1989 introducerades två skrifter om sammanställningen av inventeringen av sortbeskrivningar. I samband med detta startades klonarkiven spridda i Sverige. Däremot gav det inte upphov till ekonomisk kompensation och man fick vänta till år 2000 när dåvarande jordbruksministern beslöt att en nationell genbank skulle

inrättas med ekonomiskt stöd till mandatsorterna. Till mandatsorterna räknas svenska sorter som spridits lokalt men även utländska sorter som har lång odlingstradition i Sverige. På Staberg finns det 400-åriga kärnsådda moderträdet Snilsäpple. För att bevara detta äppelträd och andra dalasorter har en ny generation av träd förökats och planterats i klonarkivet vid bergsmansgården Gamla Staberg. Det anses ha ett viktigt inslag i miljön som en del av Världsarvet Falun. Dalasorter som exempelvis ålderliga moderträd har genom tiderna överlevt kalla vintrar och därför klassats med säregna hårdighetsegenskaper vilket även motiverat implementeringen av klonarkivet i Dalarna (Hjalmarsson, 2009). Bevarandearbetet sker alltså via POM och växtmaterialet bevaras i Nationella genbanken. Staberg har idag 7 mandatsorter för frukt men Staberg är även ett klonarkiv för fler köks- och prydnadsväxter (Lindberg, u.å.).

Inom platser som är definierade som kulturarv så finns livskraftiga historiska växtmaterial som kan vara långt över 100 år gamla. De har viktiga egenskaper, till exempel kan de överleva svåra vintrar (Oscarsson, 2021c). Konventionen om biologisk mångfald trädde ikraft 1993 och ledde till att FN:s organ för livsmedel och jordbruk (FAO) arbetade fram en särskild handlingsplan för växtgenetiska resurser. 1996 antogs planen med syftet att världens länder tillsammans ska säkra livsmedelssäkerheten för framtiden. FAO:s plan har varit att utveckla nationella program varav POM är ett sådant. Programmet ska även uppfylla miljömålet med ett rikt odlingslandskap (Oscarsson, 2021d). Till POM:s bakgrund innebär aktiv hänsyn till kulturhistoriska och kunskapsmässiga sidor av odlad mångfald och följs av konventionen om biologisk mångfald och förkortas CBD (Convention on biological diversity). Följaktligen, vikten av att ta hänsyn till traditionell kunskap rörande den växtgenetiska resursen lyfts fram. Många generationer av jordbrukare har gjort urval bland plantor både medvetet som omedvetet. På så vis har plantorna fått det utseende som liknar de kulturväxter odlade idag (Oscarsson, 2021c).

4.4 Från kulturmiljö till världsarv till kulturresevat

Ett område, bygd eller region präglad av mänsklig påverkan, såsom verksamheter och aktiviteter, bildar en kulturmiljö. En kulturmiljö behöver inte hänvisa till enbart ett område, det kan även gälla exempelvis enskilda byggnader eller lämningar (Riksantikvarieämbetet. 2021). Kopparberget i Falun talar för den kulturmiljö som Staberg, med sitt hyttlandskap ser ut numera. Gruvan var under 1600-talet Sveriges största arbetsplats och har lagt grunden för moderna industrier - eller "vår tids form av kulturmiljöer" som det står på länsstyrelsens hemsida (u.åa.). Kulturmiljölagen, KLM (1998:950) bestäms och förvaltas enligt 1 kap 1§: *Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot*

kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Instiftandet av världsarv går under Världsarvskonventionen (1972) och 1985 skrev Sverige under en ratificerad konvention gällande världsarv. De länder som ratificerat konventionen har förbundit sig till att skydda världsarven enligt nationell lagstiftning. I Sverige finns ingen specifik lag avsedd för världsarv utan skyddas av övrig lagstiftning som bland annat MB, PBL eller KML. Förvaltningsråd och forum för samverkan och dialog finns för varje världsarv i Sverige och verkar oftast lokalt och regionalt. Nationellt ansvariga myndigheter är Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket och Svenska Unescorådet (Boverket. 2022). Koppargruvan och bergslagen fick sin världsarvsstatus och instiftades på världsarvslistan år 2001. Svenska Unescorådets definierar världsarv följande: "Ett världsarv är en plats, ort eller miljö som på ett unikt sätt vittnar om jordens och människans historia." (Svenska Unescorådet. 2020). En del av motiveringen till världsarvstatusen i Falun lyder följande: "men har genom många århundraden haft ett starkt inflytande på teknisk, ekonomisk, social och politisk utveckling i Sverige och Europa" (ibid.).

Världsarvsplanen (2021)–2026 är det aktuella styrdokumentet med syfte att bevara, använda och utveckla världsarvet i förhållande till världsarvskonventionen krav och riktlinjer. Planen ska även fungera som en plattform för hållbar utveckling och de globala målen Agenda 2030. De beslut som fattas på lokal nivå utgår från de villkor som utformats nationellt och internationellt. Världsarvsstrategin innehåller sju utvecklingsområden varav förbättrad kunskap och kommunikation om världsarvet är en och att bättre tillvarata världsarvens potential och bidrag till samhällsutveckling är en annan. I världsarvsplanen finns fem olika fokusområden. Det första är **organisering och finansiering**, där det talas för att organiseringen bör vara tydlig och kommunikativ. I nuläget är det tydligt vilka roller aktörerna ska ta enligt stadgar men det råder viss brist på samverkan och samsyn mellan vissa enheter. Mål inom finansiering tillkommer även som exempelvis att nya samfinansieringslösningar som bygger på partnerskap där åtgärden betonas att identifiera dessa lösningar och fokusera på långsiktighet. Det andra fokusområdet är **förvaltning och utveckling** av världsarvets unika miljöer och talar för att Världsarvets Falun särskilda värde prioriteras inom samhällsplanering och entreprenörskap där det krävs tydliga riktlinjer på hur man ska agera. Målen innefattar att förvaltning, planering och verksamhet är förebyggande och proaktiva med gemensam målbild på hur kulturmiljön ska skyddas och vårdas samt att ägare, tjänstemän, boende och politiker har god kännedom om hur kulturhistoriska värden ska tillvaratas. Med dialoger, utbildning, vägledning och informationsinsatser ska åtgärder tas alternativt ett program för vård och underhåll av byggnadsminnen. Del tre är **delaktighet och samverkan** med lokalsamhället. För tillfället finns det stort intresse från Falubor med erfarenheter att engagera sig, däremot understryks det att det är svårt att ta till sig lättillgänglig information. Kunskap om världsarvet stannar

oftast vid geografiska kartor och det saknas information om vad man egentligen får och kan göra i ett världsarv där berättelser, historiska personer och symboler utelämnas. Målen tar hänsyn till att entreprenörer, restauranger och andra verksamma kan nyttja världsarvets värde i marknadsföring av produkter, aktiviteter och upplevelser samt att fastighetsägare i trästadsdelarna och bergsmansbygden tar hand om och vårdar sin bostad. Därför erbjuds föreläsningar, informationsmaterial, poddar och träffar som åtgärd för att kommunicera utåt om världsarvet. Fjärde fokusområdet syftar till att **kommunicera världsarvet**. Världsarvet Falun besitter värden och miljöer som är starka och säregna i sig, som genererar positiva associationer, igenkänning, identitet och stolthet. Världarvstatusen är en resurs för besöksnäringen och för Faluns identitet och platsvarumärke. Genom att skapa samsyn genom tydlig kommunikation om världsarvets värde, identitet och hur detta kommuniceras till berörda målgrupper krävs också en gemensam plattform med strategidokument som beskriver ramar och riktlinjer. Målen åligger att en utvecklad dialog och samverkan i planerade kommunikationsinsatser med världsarvets aktörer i form av att företag och föreningar ska medverka i kommunikationen. Åtgärder för detta är en kommunikationsgrupp med centrala aktörer, rutiner för kommunikationsinsatser och nätverk för ökad kunskap inom besöksnäringen. Sista fokusområdet är världsarvet som **motor i lokal och regional besöksnäringens utveckling**. Grunden i en hållbar turism och världsarvsutveckling är att det finns attraktiva produkter och upplevelser för besökare att ta del av samt att utvecklingen av nya produkter och upplevelser kan med fördel ske i nära samverkan mellan offentliga organisationer. Målen innehåller därför att besöksnäringen ser, lyfter och deltar i arbetet med att utveckla världsarvet på ett hållbart sätt genom att dra nytta av och bidra till världsarvsplanens fokusområden. En samverkan mellan entreprenörer, offentliga och ideella aktörer med erfarenhetsutbyte bör öka, genom att etablera arbetsgrupper tex. Tillsammans kan dessa punkter binda samman världsarvet till en helhet vilket är en viktig möjlighet framåt för att visa besökarna världsarvet och bredda tillgången till upplevelser inom världsarvet.

1965 blev gården på Staberg klassad som ett byggnadsminne, vilket går under KML (1998:950) 3 kap och enligt definieras följande 1§: *En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.* 2013 blev Staberg ett kulturreseervat och anledningen till att kulturreseervatet inrättades var på grund av att länsstyrelsen ville säkerhetsställa miljön, eftersom den ingår i världsarvet, och för att platsen ska kunna bevaras för framtiden (Lindh, 2013). Länsstyrelsen ihop med den berörda kommunen beslutar att ett kulturlandskap ska skyddas, vårdas och bevaras genom att bli ett kulturreseervat i enlighet med miljöbalken (Länsstyrelsen. u.åb.) Bestämmelsen av kulturreseervat går under andra avdelningen av MB i 7 kap

9§ - Ett mark- eller vattenområde får förklaras som ett kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. På sådant område ska bestämmelserna i 4-6§§ tillämpas (SFS 1998:808).

Inrättandet av kulturresevatet har som huvudsaklig uppgift att bevara, vårda och visa upp en välbevarad bergsmansgård från förr, där skyddet förstärks i och med kulturresevatets riktlinjer. Men kulturresevatet syftar även till att skydda och vårda de kulturhistoriska värdena som återfinns i hyttområdet, odlingslandskapet med hemskog, trädgården och bebyggelsen. Länsstyrelsen Dalarna tog initiativ för att kulturresevatet skulle bildas, varpå en kulturhistorisk utredning upprättades av Dalarnas museum. Riksantikvarieämbetet, Falu kommun, fastighetsägare, sakkunnig och Skogsstyrelsen agerade i samråd vid instiftandet av kulturresevatet. De tre delar som ingår i skötseln är: användning av metoder och material som bibehåller kulturhistoriska värden inom resevatet, att biologisk mångfald, kombinerat med odling av äldre kulturväxter värnas och att Staberg bergsmansgård samt omliggande landskap visas upp i turism- och undervisningssyfte. Med MB:s efterlevande lagar så går gamla Staberg även under en byggnadsminnesförklaring varpå ett antal föreskrifter gäller. Det är bland annat förbjudet att riva och flytta eller uppföra byggnader, asfaltera eller nyanlägga vägar, plantera eller kalhugga skog. Däremot får plockhuggning och röjning ske på beordran av länsstyrelsens godkända skogsbruksplan. I motiveringen till länsstyrelsens beslut förklaras det att befintliga odlingslandskap med hemskog speglar den som fanns på 1700-talet och att förståelsen för jordbrukets och skogsbrukets innebörd för bergsmansmännen blir tydlig. Innebörden av lokaliseringen av platsen, då gården ligger i nära anslutning till sjön Runn, förklarar att den möjliggjorde kommunikation via sjön till gruvan i Falun. I skötselbeskrivningen för bland annat fruktträdgården staplas en del skötsel mål upp, det understryks att en skötsel likt denna innebär kontinuerlig avvägning mellan biologiska och kulturhistoriska aspekter. En utgångspunkt är att trädgårdarna ska hållas friska och en annan är att det ska lämna historiskt korrekta spår. Eftersom ett av Nationella genbankens lokala klonarkiv infinner sig i Staberg ställer även det särskilda krav eftersom skötseln av de växter som ingår i klonarkivet ska skötas i linje med de regler som gäller för upprättade kontrakt. Sortval, utformning och skötsel i en historisk trädgård ska även följa aktuell forskning inom odling, växtskydd och trädgårdshistoria (Länsstyrelsen. 2013).

Figur 5. Bilden visar de olika vandringslingorna Stabergs kulturmiljö erbjuder. Foto: Malin Lindberg.

4.5 Personen/aktören/organisationen

Jag har intervjuat de som är helårsengagerade på Staberg och som bedriver verksamheter eller förvaltar platsen hela året. Presentationen av intervjuerna går att läsa under resultatkapitlet. Intervjuerna är anonyma och namnen som kommer presenteras är fiktiva, de heter egentligen något annat. De organisationer och grupper som är engagerade på Staberg året om är: Vika- Hosjö Hembygdsförening, Falu Kommun, länsstyrelsen, Nationella Genbanken, trädgårdsaktiva, restaurangen/café och privata ägare.

För att hålla identiteterna på mina informanter skyddade har jag använt påhittade namn. Se tabell 1.

Tabell 1. Informanter

Informant	Pseudonym
1	Carl Cederberg
2	Eva Eklöf
3	Hans Hellman
4	Karen Karlsson
5	Lina Lind
6	Nina & Nils Norberg
7	Rita Rosén
8	Tareq Tillman

5. Tidigare studier

I följande kapitel berättar jag om studier som gjorts tidigare inom mitt ämne eller med ämnen och teman som likar min studie. Detta för att sätta min undersökning i kontext till något annat och för att den ska relateras till tidigare undersökningar.

5.1 Platsidentitet

Yvonne Gunnarsdotter skriver i sin doktorsavhandling om samhällsomvandling sedan 1950-talet i Locknevi. Avhandlingens syfte är att undersöka vad samhällsomvandlingen inneburit för relationerna mellan människor i Locknevi samt människornas relation till platsen och dess historia (Gunnarsdotter, 2005). Gunnarsdotter tar avstamp i Martin Heidegger utgångspunkter om plats där det benämns som *varande*. Massey (1993) har sammanfattat Heideggers resonemang om plats i tre punkter: en plats har en entydig identitet, identiteten konstrueras av en inåtblickande historia och platsen har tydliga gränser och som svar eller alternativ till detta har Massey definierat det som "a progressive sense of place" med tre punkter: Platser har unika karaktärer, men de är fulla av interna skillnader och konflikter, platsen skapas till stor del av skeenden i omvärlden och platser måste inte ha gränser men har det oftast. Tim Ingolds påbyggnad på Heideggers lyder följande: "Places do not have locations but histories" (se Ingold, 2000:219). Gunnarsdotter landar i, med hjälp av begrepp för plats, att invånarna söker nya sätt för att skapa gemenskap genom ett bygdebaserat föreningsliv. Dock har inte de aktiviteterna en förankring till platsen och platsens historia utan mer som lantbruksorienterade aktiviteter. Ökad rörlighet verkar ha förstärkt platsidentiteten i Locknevi; däremot fann Gunnarsdotter att invånarna hade en minskad möjlighet att bruka platsen med färre konkreta relationer i form av bygdebaserat föreningsliv. Gunnarsdotter menar att en levande landsbygd kan skapas när människor har en stark känsla för bygden men att det inte räcker med fritidsgemenskap.

5.2 Världsarv

Att en plats blir till ett världsarv är en fråga med ett svar som ger en delad mening enligt Martin Paju (2016) som bedrev en djupgående undersökning i sin

doktorsavhandling om när Sverige invigde sitt femtonde världsarv, Hälsingegårdarna. Med hjälp av bland annat Bourdieus fältbegrepp visar Paju att det fanns en del aktörer som ifrågasatte nomineringen till ett världsarv. Medans en sida tyckte att världsarvstatusen är bra för marknadsföring och regional utveckling tyckte en annan att världsarvsprocessen bidrog till en isolerad museal företeelse som inte nämnvärt påverkade de kommersiella verksamheterna kring Hälsingegårdarna. Paju menar även att världsarvsprocessen bidrog till att förena och mobilisera lokala grupper. Världsarvsbyråkratin bidrar till att påverka lokala grupper och individer och göra dessa mer formella genom kulturell förvaltning. Paju hävdar även att en plats blir "glokal" genom en världsarvprocess, det vill säga att det lokala sammanhanget blir en global enhet.

5.3 Föreningsliv och engagemang

Civilsamhället i Sverige har ansetts ha haft en viktig roll för att skapa ett övergripande socialt kapital som bidrar till att organisera människor för olika samhälleliga projekt. Inom civilsamhället ingår alla de ideella verksamheter och organisationer som drivs av medlemmar, volontärer och givare och som under många år följt en traditionell organisering. Folkrörelseorganisationer kan definieras som hierarkiska interndemokratiska organisationer som stöds av medlemsdemokrati med öppna medlemskap. Men de senaste decennierna har det svenska civilsamhället stått inför en del utmaningar såsom en ökad individualism, lägre medlemsantal och misstro mot auktoriteter. En ökad individualism och sjunkande medlemsantal i organisationer och föreningar har motverkat resurserna för civilsamhället att vara representerade i landsbygdssamhällen. I framtiden anses det civila samhället ha en stor inverkan på landsbygdens service men för att civilsamhället ska kunna fungera krävs beslutsformer som är funktionella. Speciellt rörande relationen mellan organisation och medlemmar och hitta nya sätt att överleva i moderna tider med ökande rörlighet i samhället och nya informationsgenvägar. Framtida utmaningar innebär också att skapa en väg för socialt kapital för att sammanföra och öka förståelsen och kommunikationen mellan aktörer i ett mer individualiserat och samtidigt globaliserat värld. För att civilsamhället ska fortsätta vara en demokratisk välfärdsorganisation, mötesplats och beslutsfattande organ måste man ha bättre insyn och relationer mellan medlemmar och organisationer. Harding argumenterar även att det krävs ett nytt socialt kontrakt mellan civilsamhälle och stat/offentlig sektor (Harding, 2012).

5.4 Socialt kapital och governance

Jag har tagit hjälp av Byanätsprocessen (u.å.) för att förklara och förstå hur socialt kapital och governance hänger ihop gällande aktörers agerande i den kontext de verkar. Små städer eller bygder påstås vara platser med människor som har nära relationer med högt förtroende för varandra, vilket ses som en tillgång då dessa individer inom samhällena innehar förmågor och drivkrafter som leder utveckling och bidrar till ett förstärkt lokalsamhälle, kan också kallas högt socialt kapital. Putnam (1993) hävdar att social solidaritet binder samman människor i ett samhälle och utgör dess totala sociala kapital. Att delta i arbetsmarknaden där relationen till lokala engagemang och frivilligt arbete innebär komplexa företeelser då den "medborgerliga generationen" folkrörelsegenerationen, oftast innefattar folk som nått pensionsålder och förstärkt det nätverk som drivs av lokalt engagemang. Därför är ålder en faktor inom ideellt arbete eftersom livscykeln för den yngre generationen ser ut på ett specifikt sätt med karriär och familjebildning.

Governance är en styrningsform som berör flera sektorer; privata, offentliga och civila samhället. När formerna förändras mellan hur statliga och icke-statliga samarbetar och utvecklas blir styrningsformerna även mer flytande. Det kan påverka relationer, kommuner och byalag sinsemellan när det rör påverkan på politiken, nätverk och delaktighet. Governance som begrepp avser delvis en struktur inom olika nivåer av agerande men också en process som inskrider agerande och initiativtagande från olika hörn, från staten eller civilsamhället. Detta betyder att när organisationsstrukturer skiftas påverkar det även kommuner och civilsamhälles agerande samt vilka nätverk som utvecklas. Det motiveras att det sociala kapitalet kan benämnas som en platsbunden garanti för landsbygdsutveckling och governance som en förståelse som en process som ska förbättra statens aktiva roll som resursfördelare. Sammanfattningsvis understryks det att lokalsamhällets agerande beror på befolkning, ekonomiska förutsättningar, historiska och kulturella förhållanden och uppbyggnaden av platsidentiteten beror på hur sådana faktorer samverkar. Det betonas därför att socialt kapital och governance kan forma lokalt ledarskap (Stenbacka, u.å.).

5.5 Trädgårdens nya begynnelse

En stor del till att restaureringen av Stabergs trädgård blev av under slutet av 1990-talet är på grund av ett studentarbete av Anna Tandre, som då var student i landskapsarkitektur. Hon utredde, samlade in material, dokumenterade och inrättade ett vårdprogram för trädgården i Gamla Staberg. Syftet med projektet och trädgårdens nya vårdande skick, var att det skulle ge arbetstillfällen, kunskap och möjligheter till olika evenemang kopplat till trädgården. Rapporten är en utredning innehavande en kronologisk historia av platsen. Mycket av det har jag redan nämnt

i bakgrunden, men det innefattar även att bergsmännen var utlandsinspirerade och det är anledningen till att många frön, plantor och idéer tog sig snabbt till Dalarna. Tandre nämner också bergsmännens nedtrappning på 1800-talet, men tillägger att Laga skiftesreformen även kan vara en orsak av detta utöver malmbrytningens dalning. 1930 fick Vika-Hosjö hembygdsförening bergsmansgården som en donation. På den tiden visste man inte vad man skulle göra med byggnaden och den förfallna trädgården och 1942 anlidade man extern expertis som skulle utreda platsens framtida öde. En rivning av bergsmansgården föreslogs bland annat eftersom trädgården ansågs ha högre värde. Gården revs inte och Gamla Staberg hade inte åtnjutit samma historiska plats om det inträffat. Tandres rapport täcker mycket detaljerat kartmaterial, dokument, artiklar och uttalanden, allt från 1600-talet till slutet av 1900-talet, vilket låg till grund för den stora restaureringen av trädgården. Det växtmaterial som fanns kvar när man startade restaureringen var exempelvis äppelträden, humlen, syrener och några enstaka perenner. Resten av det man odlar idag är i enlighet med gammal dokumentering och de växter som Nationella genbanken kräver att Staberg odlar för att få vara ett klonarkiv. Resterande rapport följer ett vårdprogram, varpå programmet är uppdelat i olika områden som är uppradade exempelvis; trädgård, terrass, herrgård, dammar osv. Därefter följer en beskrivning av områdena samt en diskussion och en del förslag från skribenten och uppdragsgivaren (Tandre, 1997).

6. Resultat och analys

I det här kapitlet presenterar och redogör jag för resultatet. Resultatet består av intervjumaterial, litteratur och analytiska begrepp varpå det vävs samman och utgör ett sammanvävt resultat ihop med teoretisk analytisk bearbetning.

6.1 Engagemanget och verksamheterna

Carl Cederberg menar att det ideella arbetet är det mest väsentliga på Staberg, men att det krävs att andra delar och funktioner kring verksamheterna, exempelvis finansieringen, måste fungera för att det ideella arbetet ska kunna leva kvar och bestå. Den ideella verksamheten på Staberg, är enligt Cederberg, framförallt bedriven av en äldre generation, både som engagerar sig för första gången eller som arbetar kvar ideellt i organisationen eller föreningen. Familjebildning påstås vara en möjlig orsak till att den yngre generationen inte engagerar sig, menar Cederberg. Dominansen av äldre kan vidare förklaras, delvis med hänsyn till Stenbackas resonemang (u.å.) som pekar på att den "medborgerliga generationen" eller "folkrörelsegenerationen", oftast innefattar människor som nått pensionsåldern. Dessa människor är de som driver lokalt engagemang och har redan förstärkt sina sociala nätverk, enligt Stenbacka. Det är även vanligt förekommande att livscykeln för de lokalt engagerade människorna ser ut på ett särskilt sätt eftersom karriär och familjebildning "redan" spelat ut sin roll. Å andra sidan understryks det att medborgardeltagande i relation till lokalt engagemang och frivilligt arbete innebär komplexa situationer just för att det är en äldre befolkning som är ensamma i att driva lokala engagemang framåt (Stenbacka, u.å.). Likt detta menar Cederberg att det är svårt att få folk att bli engagerade ideellt, i synnerhet unga personer, detta förklaras även bero på att samhället har blivit mer individanpassat. Individualistiska förklaringar för engagemang är kopplat till Hardings (2012) föreningslivsrapport där problematiken med att medlemsantalet inom det civila samhället har sjunkit på senare år lyfts fram. En ökad individualism och lägre antal människor som är engagerade gör att resursfördelningarna till specifikt föreningar på landsbygden är dalande. Engagemanget är för tillfället centrerat till personer, i största utsträckning äldre än 60 år på Staberg. Cederberg tycker att arbetet bör lockas och motiveras till yngre personer och det kan antydvas en förändring i dagens läge. 80-talisterna börjar få upp ögonen för föreningsliv och ideellt arbete, däremot har det inte visat sig på

Staberg än, men potentialen finns där enligt Cederberg. I "Rural Development" framhävs argumentet med att ett synligt individualistiskt samhälle kan vara resultatet av ideologiska förändringar vilket därmed minskar deltagandet i organisationer och aktiviteter. I sådana tider är det marknaden eller landsbygdsborna själva som står för ansvaret (Pain & Hansen. 2019). Hans Hellman påpekar att det är svårt att få in ideella krafter på Staberg, i synnerhet den yngre generationen och även Hellman påstår att familjelivet kan vara en orsak. Däremot motiveras det att ett namnbyte på hembygdsföreningen skulle få fler att engagera sig. Eftersom hembygdsföreningen är kopplat till Vika och Hosjö kan man enligt Hellman missförstå vad hembygdsföreningen gör, om man byter namn på föreningen till något som anspelar på Staberg, trädgård eller världsarv tror Hellman att fler från hela Falun, och inte bara Vika eller Hosjö lockas till det ideella engagemanget på Staberg. Tareq Tillman vill se att mer fokus läggs på platsen eftersom det är en ideell förening som driver det, de behöver alla resurser de kan få. Cederberg menar att det inte går att genomföra och jobba med alla delar på Staberg ideellt, och att de måste äska stöd från politikerna, i form av bidrag. Däremot understryks det att länsstyrelsen har tagit stort ansvar både finansiellt och i att delta i arbetsuppgifter gällande utveckling av olika processer som skett på Staberg.

Den första krögaren fanns på plats när restaurangen invigdes 2003. På grund av att man även invigde caféet och erbjöd tillgängliga öppettider samt "tack vare en duktig entreprenör" blev matserveringen väldigt populär för besökare. Matserveringen var ett strukturfondsprojekt från EU och efter några år ville caféets ägare att verksamheten skulle utvecklas till en helårsverksamhet, varpå köket byggdes om enligt standarder som krävs för restauranger. Möjligheten att använda grönsaker från trädgården utökades när sköljrum installerades i köket. Enligt Lina Lind är restaurangverksamheten en stor anledning till att platsen lever kvar, och det är därför den viktigaste delen av besöksnäringen på Staberg. Nuvarande ägarna har, till skillnad från förra ägaren som höll stängt under januari-mars, satsat på att ha en helårsverksamhet på Staberg trots att de upplever det kämpigare under vinterhalvåret. Det motiveras att ha en helårsverksamhet, dels för att de har fast personal, men också för att under sommarhalvåret och jultider har restaurangen och caféet många besökare: *"Dom pengarna man tjänar in när man har öppet täcker upp för den tiden när det är lugnare"* menar Rita Rosén. Det understryks även att det är restaurangen, ihop med trädgården, som gör stället levande och att det finns mycket potential till att utveckla Staberg ännu mer, men det krävs mer insatser. Det poängteras att det kan göras mer som en helhet på Staberg, men eftersom det är många äldre i hembygdsföreningen är det svårt, både att få folk att jobba gratis och på fritiden, helt ideellt.

På Staberg finns även så kallade trygghetsanställda som hjälper till i trädgården bland annat. Trygghetsanställning fungerar på så sätt att man anställer folk som

behöver komma ut i arbete eller få sysselsättning och anställs kommunalt. De kan även finansieras och avlönas av arbetsförmedlingen. Carl Cederberg menar att det är ett bra sätt för folk som lever i utanförskap eller liknande att få jobb och att det är en samhällsnytta. Det kan även motiveras ekonomiskt om arbetsförmedlingen är de som avlönar de trygghetsanställda. Cederberg understryker dock att den här processen har fungerat bättre förr då man kunde utlysa uppdrag direkt till arbetsförmedlingen och de kunde anställa därefter. Tareq Tillman säger att de var bra när Staberg fick fler "händer" i mån av trygghetsanställda, folk som arbetstränar eller avhandlar praktiker eller dylikt. Det lades ner mycket jobb med de trygghetsanställda och att fördela dem på olika sätt. Han poängterar att det kändes både meningsfullt och utmanande att vägleda och samordna personer som mår sämre eller lever i utanförskap. Men samtidigt är det ett betydelsefullt arbete menar Tillman. Hans Hellman förklarar trygghetsanställningarna som:

Jag ser det som ett sätt att betala tillbaka till samhället på, och att vi får vara en sån plats där folk kan komma och jobba och gå vidare när de känner sig friskare. Vi lever ju uteslutande nästan på bidrag från samhället, och då är det ju bra om vi kan betala tillbaka på det här sättet. Det känns bra att vi kan göra en insats, att vi finns där som ett lugnt och skönt ställe för folk att börja om på.

Hellman förklarar vidare att trygghetsanställningarna är nästan uteslutande det enda sättet för Staberg att få personal vilket gör det väldigt betydelsefullt. När de trygghetsanställda är tillräckligt etablerade och är på bättringsvägen kan de söka andra jobb och lämna Staberg med en erfarenhet och arbetsträning som hjälpt dem komma ut i samhället. Vissa stannar länge och andra är bara kvar något år.

Socialt engagemang har uppstått inom visionsgruppen då de startades efter kulturresevatets upprättelse, varpå Riksantikvarieämbetet, Falu kommun, och Dalarnas museum bland annat agerade i samråd och samverkan. Hembygdsföreningen har stått för engagemang under 1900-talet med renoveringen och med behjälplighet av restaureringen av trädgården. Trädgården har gett upphov till engagemang då den ingår i Nationella genbankens klonarkiv för frukt, bär, rosor, köks- och prydnadsväxter. Världsarvet har även resulterat i samverkan med att världsarvsrådet startades och är dem som koordinerar i frågor gällande bevarande, skydd, kulturmiljöarbete.

Det är tydligt att engagemanget på Staberg bildat två tydliga sociala fält, ett byråkratiskt fält och ett ideellt fält. Trots att delar av dem arbetar tillsammans inom visionsgruppen är fälten åtskilda inom vad för typ av habitus man antror fältet med. Ett ideellt fält tycks kantas av att vara en idealist, en eldsjäl och att identifiera och tillhöra en plats starkt. Så starkt, att du på fritiden väljer att vara verksam och bidra med utveckling för platsen. Det byråkratiska fältet skapar en annan form av habitus, fältet har riktlinjer, förhållningsprinciper och krav uppifrån på vad som ska verkställas och bibehållas på platsen. Vad fälten har gemensamt, och måhända vad som integrerar och sammanför aktörerna till visionsgruppen, trots tillhörande olika

fält och innehavande olika habitus, är det att man bryr sig om platsen i fråga. De bryr sig om att den ska bevaras för all framtid genom kulturresevatet inträde, de bryr sig att den ska matcha staden och inte låta höghus och andra byggnationen förstöra kulturmålbilden i förhållande till världsarvet. De bryr sig om att sköra människor i samhället får en trygghetsanställning. De bryr sig om att bevara kulturhistoriska växter och lära allmänheten om historien. Slutligen, bryr de sig om att pensionärer, barnfamiljer, gamla som unga, ska ha en plats att koppla av och äta en bit mat på. Visionsgruppen har samlats, samordnat sig och organiserats utifrån en hänsyn, en omtanke och en vårdande aspekt på platsens historiska, rogivande och kunskapsmässiga grund. Visionsgruppen kan därmed ses ha skapat ett socialt fält kallat ett vårdande fält där alla verksamma aktörer besitter olika kapital och går in med olika habitus. Länsstyrelsen exempelvis, går in i fältet med ekonomiskt kapital då de finansierar stora delar av verksamheten, i synnerhet trädgården, och har ett habitus som präglas av förvaltning och tillsyn. Trädgårdsaktiva går in i fältet med kulturellt kapital som mynnar ut i kunskap och lärdom om kulturhistoria och odlingsfärdigheter och har ett habitus som styrs av lärdom av växtgenetiska kunskaper, när man ska förödra, eller vad som är mest gynnsamt. I de olika fälten har man ingått med, eller utvecklats under tiden, ett form av habitus, alltså ett sätt för aktörerna att tolka verkligheten på olika sätt. Det habitus som kan sammanfattas är en förkunskap om platsen. Vissa är uppväxta på platsen och har potentiellt ett större socialt kapital anknutet till platsen medans andra är utbildade inom turism eller växtodling och besitter ett större kulturellt kapital.

6.2 Platsidentitet

Det är det som är världsarvets betydelse för människan, det handlar om identitet. Om det [Staberg som världsarv] skulle försvinna så tar man bort någon slags kompass för människan och för den identitet som har i relation till den här platsen. Försvinner det så vet man inte riktigt var man är på väg. Det handlar alltså både om historia och framtid med de här känsliga miljöerna.

I citatet förklarar Karen Karlsson hur hon ser på platser, världsarv och krig. När krig utbryter är det inte ovanligt att platser och miljöer som har stor betydelse för människor attackerats. Karlsson förklarar att när man är världsarv så är man också en måltavla, och är under större risk att bli attackerad. Detta resonemang kan styrkas med det Hansen & Salomonsson skriver i "Fönster mot Europa" (2001). När kriget i Kroatien bröt ut under 1990-talet förstördes många kulturellt minnesmärkta och skyddade byggnader i staden. Vad man innan trodde skulle skyddas, med hjälp av att Unesco hade riggat upp blåa fredsflaggor som signalerade ett kulturarvs närvar, bombades istället byggnader utmärkta med flaggor och kulturen resulterade alltså inte ha ett skydd mot våld. De som bombade ansåg därför förlora politisk

trovärdighet (ibid.). Trots detta understryker Karlsson att världsarvet är en viktig status, dels för den starka identiteten som skapas men också för att det ger ett starkt skydd ihop med kulturresevatet och att det kan förhindra folk som vill bygga höghus eller annat som förstör kulturmiljöns unika kulturmålbild inom världsarvets gränser.

Att platser har en betydelse för människor och grupper är något som blev tydligt under intervjuernas gång. De intervjuade talar om Staberg som en plats eller en miljö som skulle göra ont om den försvann. Cserhalmi (1997) skriver om kulturarvets viktigaste del, landskapet, och att enskilda lämningar ingår alla i ett större sammanhang. Med motiveringen att om man har kunskap om landskapets natur- och kulturvärden så kan man delta i att påverka landskapets framtid. Vilket även Karlsson understryker i citatet ovan, att det handlar både om historia och framtid, vart man är på väg. Att Staberg har ett högt värde för falubor var ett genomgående tema men det förklarades även att platsen definierar hela staden Falun, främst på grund av sin världsarvsstatus. Om man är nyinflyttad till Falun-trakten så blir man per automatik introducerad till världsarvet genom information från kommunen och samrådet för världsarv.

Intervjupersonerna förklarade även att Staberg lockar olika sorters människor men att faluborna lockades i högsta grad. Dels på grund av närhet men också för att det är en plats som är mycket omtyckt lokalt: *“det blev falubornas vardagsrum”* säger Tillman. I grund och botten så dras människor till platser där de kan definiera och identifiera sig med (Pain & Hansen. 2019). Pain & Hansen beskriver fenomenet plats som *kontext* och att den besitter en mening. Allt som sker, sker någonstans och därmed är alla platser unika. Platsens fördelar beskrivs i intervjuerna som en *“En mångfacetterad anläggning, som innehåller mycket på en ganska liten yta”* enligt Tillman eller exempelvis *“närheten till platsen - om man är intresserad”* enligt Eklöf. Tillman menar att Staberg är en plats som omfattar många intressen på en liten yta, eftersom Staberg har vandrings slingor, en barockträdgård och historiska kopplingar. Eva Eklöf menar att de som bor i närheten kan rycka ut ifall det behövs. Vilket är ett sorts socialt nätverk präglad av socialt kapital innefattande relationer till människor som organiserar sig som bidrar till sociala system i form av interaktioner med varandra (Eriksen, 1995). Att boende runt omkring i närheten, om intresset finns hos dem, kan komma och hjälpa till med olika evenemang på plats alternativt att de kan dyka upp och delta på de olika evenemang som erbjuds på plats om intresset finns hos dem, säger Eklöf. Cederberg förklarar att anledningen att folk drar sig till Staberg med citatet: *“Det är ett intresse för platsen och det är viktigt för bygdens utveckling”*. Eklöf förklarar också att det gäller att man tycker om att ta emot och möta folk på platsen för att den ska leva vidare. Mötet med människor är det viktigaste och om besökarna blir väl bemötta kommer de komma tillbaka. Detta kan förklaras med hjälp av social organisering där agerandet påverkar utgången i ett ramverk och det kantas av Eklöfs sociala nätverk

(Eriksen, 1995) vilket upplevs vara väldigt starkt då hon är en etablerad person i bygden och ansiktet utåt för platsen. Eklöf menar att det är ett stort ansvar men att hon tycker om att agera värdinna och gillar att omges av rörelsen på Staberg. Detta kan delvis förklaras med Hansen och Salomonsson resonemang om platsers betydelse (2001). Relationen mellan människa, ting och plats är fundamental i det fenomenologiska angreppssättet och genom att förhålla sig till omvärlden och en materialiserad värld, utgörs inte bara människor och sociala/kulturella institutioner, utan även fysiska objekt. Upprättelsen av sensoriska relationer till den värld som utgör platsen och hur vi tillägnar oss världen, gör att vi uppfattar, närmar oss och agerar i förhållande till världen utifrån kulturella aspekter. Det innebär även att platser innehar kultur och att kultur är "inplacerad". Tillhörighet kan tillkännages som medvetet och är en kategori som är lätt att studera för det är expressivt och publikt, kallat kulturarv. Fördelen med Staberg, enligt Tillman är att man kan erbjuda, samt verkställa, mycket olika evenemang då Staberg arbetar historiskt bibehållande, med trädgårds- och odlingsarbete samt att restaurangverksamheten är något som lockar nästintill samtliga besökare. Med andra ord, besökarna visar en salig blandning och attraherar många olika människor med olika intressen. Intressen och identitet till platsen kan tillfredsställas eftersom det finns så mycket man kan göra på en och samma plats enligt min informant. Världsarvsstatusen är något för fram Staberg på ett sätt men att gruvan är huvudfokus gällande världsarvet enligt Tillman. Det förklaras även av Hansen & Salomonsson att eftersom handlandet och kulturbygget äger rum någonstans blir inte bara människan en agerande aktör på plats, platsen gör även något med oss. Platser kan därför anses som ansamlingar av ting men de är även skapande i och av interaktioner mellan mänskliga handlingar och de materiella omgivningarna (se Casey, 1996: 1997).

6.3 Yttre påverkande faktorer

"Stämplarna ger en legitimitet som man kan använda på olika sätt."

Tareq Tillman säger att eftersom Staberg har blivit så diversifierat, då det täcker många olika intressen, blir den också en plats där stämplarna lägger på ytterligare lager för intressen. Rita Roséns resonemang instämmer med detta och hon säger att stämplarna på platsen täcker många parametrar och att stämplarna som platsen besitter är en faktor för att fler besökare drar sig till Staberg. En stor anledning till att Staberg blev en del av Världsarvet Falun och Kopparbergslagen var för att stället var levande och inhyste rörelse av många människor enligt Eklöf.

Informanterna uttrycker att arbetet på Staberg underlättas i och med att platsen har en del lagar att förhålla sig till. Att Staberg både är ett världsarv och kulturresevat har samtliga informanter uttryckt är positivt. Trots att världsarv inte har en fast lag att förhålla sig till så finns det en del nationella lagar som PBL till

exempel som appliceras på världsarvets regelverk. I "Etik och profession" (Egideus, 2011) beskrivs det att i samhällen där människor har många kontakter och kantas av komplexa förhållanden tenderar behovet av lagar och förhållningssätt, som berättar precist och konkret vad människor ska förhålla sig till och rätta sig efter, att öka. Däremot diskuterar Egideus att trots att föreskrifter och regler kan fungera som ett angeläget stöd kan de även krocka med människors grundläggande etiska värderingar och inför vad som är rätt eller fel. En högre makt som angivit lagar och förordningar kan uppfattas omoraliska och oetiska om de lever kvar långt efter att de instiftats, så långt efter att samhälleliga och kulturella villkor eller tillstånd har förändrats (ibid.). Däremot, trots att lagarna och föreskrifter för världsarvet som instiftades 2001, fortfarande gäller, ser inte mina informanter något problem med dem, inte heller att de kombineras med regler för kulturresevat. I kontrast ser informanterna detta som något gynnsamt och man kan dra nytta av världsarvet i kulturresevatets förvaltning och vice versa. Inom fenomenologiska principer är strukturer för agerande en aspekt som påverkar handlingsutrymmet. Med fler förhållningsprinciper kommer därför aktörernas handlingsutrymme minskas eller ökas vilket är beroende av kontext. Med fler lagar och föreskrifter kan handlingsutrymmet ökas på så sätt att man kan styra byggnadsprocesser eller liknande i enlighet med kulturresevatets skydd men det kan även minska handlingsutrymmet när man inte har tillräckligt med resurser eller socialt kapital att utföra dem (Engdahl & Larsson, 2011). Hellman understryker att kulturresevatet ger ett starkare skydd än världsarvet eftersom världsarv inte har några nationella lagar, utan enbart rekommendationer, att förhålla sig till. Dessutom anses kulturresevatet positivt då området är skyddat för all framtid vilket känns tryggt, och Hellman säger att samtliga inblandade hade en positiv samsyn för detta när Staberg blev ett kulturresevat 2013. Kulturresevatet bidrar till ett regelverk som man kan luta sig emot om det framkommer tvivel i förvaltningen. Dessutom poängterar Cederberg att världsarvsstämpeln bidrar till ett samspel med kulturresevatet som gör platsen enklare att förvalta.

6.4 En plats som kan berätta en historia

Staberg är en plats som kan berätta hur saker och ting har fungerat och vilka verksamheter som varit aktiva, anser Tillman. Det är en anläggning med koppling till de bergsmän som hade andelar i Falu gruva. Platsen, berättar för nutida intresserade, både hur och varför det ser ut som det gör men också hur verksamheterna fungerar samt orsak till dåtida lokalisering. Med hjälp av narrativanalysen kan man fokusera på hur man talar och berättar om platsen snarare än vad som faktiskt berättas. Med Tillmans resonemang: "*En anläggning som är viktig i förståelsen för ett större sammanhang*" kan man se hur den lilla berättelsen förhåller sig till den stora. En anläggning, en trädgård eller ett hyttlandskap kan

berätta så mycket mer om hela industrin i Falu Koppargruva än bara själva lämningen i sig.

Staberg har spelat en viktig roll genom historien och gör än idag, menar Tillman. Koppling till gruvan är viktig då den har varit dominerande för bygden och står för en viktig nyckelroll gentemot världsarvet, historien och bergsmännens ursprung. Det finns ett antal fler bergsmansbygder med gårdar och trädgårdar runt om Falun, exempelvis runt Varpan. Men enligt Karen Karlsson är Staberg den finaste och den är störst av dem bergsmansgårdar som finns kvar. Det finns en helhet på Staberg och i och med att den ligger i nära anslutning till sjön Runn inkluderas aspekterna med transport av malmen samt resterna som finns kvar av hyttverksamhetens kvarlevor. Bergsmännen och deras familjer bedrev en industri och hade råd att bygga sådana här miljöer och förvalta det, spåren av rikedomen de hade finns kvar och kan ses spår av än idag.

Bergsmansgården, som även är klassat som ett byggnadsminne, är den huvudsakliga och viktiga gården på Staberg och har innan 1930-talet använts till olika ändamål. Under 1930-talet fick Vika-Hosjö Hembygdsförening bergsmansgården som en donation och är under hembygdsförenings ägor än idag.

Då var den i väldigt dåligt skick och då lät man den stå, och ja, man visste inte vad man skulle göra med den. Men sen på slutet av 50-talet var det några eldsjälar som tog tag i det hela och inredde den så man kunde ha en bostad där. Det var för att hembygdsföreningen skulle få in lite pengar i form av hyresintäkter (Eklöf, 2022).

Efter donationen till hembygdsförening och efter att det stått oanvänd under några år tog några eldsjälar tag i inredningen under 1950-talet med syftet att gården skulle kunna vara bebodd och för att hembygdsföreningen skulle kunna få in pengar. Mellan 1955–1964 pågick det stora renoveringsarbetet. Under denna tid användes herrgården på Staberg till bland annat sjukhem där inredningen skiftades av ändamålssyfte, exempelvis att inredningen var steril när det var sjukhem, berättar Eklöf. 1972 lades sjukhemmet ner och köptes av privata ägare som inredde och renoverade herrgården i gammal stil. Gammal stil innebär att inredningen skulle efterlikna 1700-talsanläggningen. Trädgården, som är en viktig del av Staberg är upprättad efter en ritning från 1758 som återfanns hos lantmäteriet. Från start var trädgården för privat bruk, men 1996 kom de privata ägarna i kontakt med länsstyrelsen för att se om man kunde vidareutveckla den, vilket det visade sig att man kunde, berättar Eklöf. 1996 påbörjades ett planeringsarbete för trädgården och 1997 *“satte man spaden i jorden”* som Cederberg uttrycker det. Det var under denna tidpunkt man påbörjade arbetet med den barockträdgård som kom att bli så viktig för helhetsintrycket. 1999 invigdes trädgården och nu ökade besökarantalet från cirka 500 besökare per år mellan 1955–1964 till 1800 besökare sommaren 1999 när trädgården stod klar, efter en vår av odlingsarbete. En bidragande orsak till att restaureringen fick klartecken att genomföras var i samband med det underlag i

form av studentarbetet av Tandre utkommet under 1990-talet. Underlaget visade att det var möjligt att restaurera trädgården eftersom många av de gamla fruktträden var bevarade. Även gammalt kartmaterial var bevarat, vilket underlättade identifieringen av hur trädgården på ett ungefär sett ut. På denna tid var det möjligt att äska bidrag från en länsarbetsnämnd för sysselsättningsskapande och utbildning. Vilket var motiverat eftersom arbetet, restaureringen, till en stor del skedde i utbildningssyfte för anläggningsarbete, menar Lind. 1999, året då trädgården invigdes, kan ses som starten på denna utveckling av Staberg. Intresset för historiska trädgårdar låg i tiden och med tanke på att Riksantikvarieämbetet anställde en person som arbetade med historiska trädgårdar ökade uppmärksamheten och stimulansen för historiska trädgårdar, vilket enligt Lind innan varit ett försummat område. Fokus tidigare hade riktat sig mot byggnaderna. Hanteringen av historiska trädgårdar ska följas enligt vissa kriterier och en sån här omfattande restaurering innebär ingrepp på originalformen. Dessutom kunde ingreppen, i detta fall, betyda att exempelvis gamla syrener avlägsnades; en handling som rent antikvariskt kunde ifrågasättas, enligt Lind. I "Historiska Trädgårdar" (Flink, 2013) diskuteras det att det enda sättet att bevara en historisk trädgård är att kontinuerligt hantera växternas naturliga förändring i enlighet med trädgårdens skötseltradition. En restaurering av en trädgård innebär även att ägaren är den som tar ställning till vad som ska läggas till, vara kvar eller ändras om. Processen att bevara, förändra eller nyanlägga kan fortsätta i generationer och i och med att trädgården vid denna tid varken ingick i ett klonarkiv eller hade skötselkrav i förhållande till ett kulturresevat är ingreppen gissningsvis evident. Flink beskriver även att de som arbetar med förvaltningen av äldre historiska trädgårdar måste kunna ta hänsyn till såväl korta som långsiktiga perspektiv i trädgårdens fullständiga historia och samtidigt kunna planera arbetet för en lång framtid. Med andra ord, ingrepp på den ursprungliga trädgården var måhända nödvändiga val och ställningstagande som togs. Detta kan även motivera varför ägarna behöll dammarna i trädgården i en cirkelformation. Detta är enligt Cederberg och Eklöf på grund av att trädgården påverkats av romantikens ideal som låg strax efter barockens ideal, då dammar skulle byggas i rektangulära former. Men på grund av att de inte hittat spår från rektangulära dammar, enbart ritningar, har man behållit dammarna cirkelformade, för att det autentiska inslagen ska bestå. Det som däremot motiverade restaureringen, eller första steget på utvecklingen av Staberg, var att trädgårdsrestaureringen resulterade till en helhet, vilket samtliga informanter understrukt som viktigt, trots ingrepp på originalformen på trädgården.

I samband med trädgårdrestaureringen under slutet av 1990-talet blev Staberg även en plats för klonarkiv och för att kunna jobba med klonarkiv så behövdes bra lokaler. Fördelen med trädgårdrestaureringen var att den lockade många människor, även nya besökare, och hela restaureringen mottogs med positiv kritik, säger Lind. På denna tid saknades toalett och ett café, och enligt min informant hade

besökarantalet stigit tillräckligt för att det skulle vara värt att bygga café och besökscentrum i den gamla ladugården. 2001 blev Falun och Kopparbergslagen ett världsarv varpå Staberg ingår i dessa tre delar: koppargruvan, trästadsdelar och bergsmansbygden. *“Det som bara varit en trädgårdsrestaurering, blev intressant också för världsarvsperspektivet.”* säger Lind. Det betonas att Staberg bäst kan visualisera hur en bergsman levde genom den bevarande atmosfären som vid denna tid restaurerats och förfinats. Som narrativanalysen talar för så är det via historier som samhället blir begripligt och det kulturella landskapet ges mening, vilket blev ännu tydligare när Staberg blev en del av världsarvet. Nya perspektiv införlivades på platsen och ännu fler besökare lockades. Besökare från hela världen tog sig till Staberg eftersom många världsresenärer sätter i system att besöka alla Unescos världsarv, berättar Eklöf.

2008–2009 ökade besökarantalet ytterligare och i samma veva ville verksamheterna utveckla trädgården vidare för att kunna förlänga säsongen. Därefter byggdes ett orangeri som blev klart 2009. Det gjorde även arbetet med klonarkivet enklare, dels på grund av ambitionen att odla i enlighet med hur det odlades på 1700-talet, men också för att Dalarna har kortare odlingsssäsong än många sydligare klonarkiv i Sverige. 2013 blev Staberg ett kulturreseervat som skulle skapa en långsiktig stabilitet, säkra tillgängligheten och för att kunna fortsätta sköta Staberg i framtiden. Det var ett ärende som legat på bordet länge men först nu blev det utrett, berättar Lind. Varför det varit på tal länge var eftersom de stora satsningarna man gjort med restaurangen och trädgården kunde bli otillgängliga för allmänheten om man inte satte ett förstärkt skydd på dem. Efter 2013 bildades en visionsgrupp som numera samordnar, förvaltar, bibehåller standarder och arbetar för och på Staberg, förklarar Lind. Visionsgruppen är dem som bedömer och verkställer vad som ska göras på Staberg och vilka mål som ska uppfyllas poängterar Eklöf. Visionsgruppen är en social organisering som bildats och skapar ett ramverk talande för vad som ska göras på platsen. Den sociala organiseringen ger även upphov till sociala system som återges av de interaktioner och överenskommelser som tas inom visionsgruppen. 2017 påbörjar projektet att renovera bergsmansgården med ambitionen att bygga och inreda i gammal stil. Detta gjorde man på grund av att även övriga byggnader på platsen skulle spegla 1700-talsstilen, den som herrgården inhyste och som bergsmansgården en gång gjort. Detta är ett exempel på hur man tagit till explicita och implicita infallsvinklar i narrativen. Den explicita visar att man använt visuella och materiella narrativ och berättartekniska verktyg och den implicita visualiserar anläggningen så att den förhåller sig till resterande plats. Herrgården, trädgården och odlingen speglade 1700-talets ideal, för att få den sista pusselbiten att passa krävdes det att även bergsmansgården kunde bidra till helhetsanläggningen med liknande ideal.

6.5 En pedagogisk plats

Nina och Nils Norberg förklarar att det går att lära sig om de människor som odlade växterna i flera generationer, som nu ingår i klonarkivet genom Nationella genbankens arbete. I Nationella genbankens arbetsuppgifter ingår även berättandet hur växterna odlats eller i sin tur vilka användningsområden växterna var ämnade till. Bortsett från själva växten i sig så praktiseras även de kulturhistoriska värdena som en del av ett utbildningssyfte, vilket beskrivs stärka de utbildande aspekterna. När Nationella genbanken skapades 2016, efter upproren, blev det Nationella genbankens uppgift att dokumentera historiska värden, och POM som tidigare varit ansvariga, övergick till skapandet av ett samlingsnätverk av olika organisationer. Upproren, som ledde fram till Nationella genbanken, fungerade som en insamlingsprocess där man utlyste lokala anknytningsväxter i media där man rådde folk att skriva in brev och mail samt inkludera en beskrivning av historien bakom den funna växten. De fick in uppemot 35 000 tips av äldre trädgårdsväxter, sen plockade man ut ca 6000 tusen provodlingar och till sist sorterades det ut 2300 växter som kom in i genbanken varav 100 stycken finns på Staberg idag. Under denna tid utbildade man även inventerare som var ute ideellt och fyllde i inventeringsblanketter för att väva in historien, berättar Norberg. I detta arbetet, tillägger Tillman, att berättelserna i synnerhet varit viktiga. Nationella genbanken ger även ut böcker där historien bakom växten inkluderas. De har även ett varumärke ihop med plantskolor där man för ut det som finns i genbanken som uppfattas som mest odlingsvärt. Varumärket heter Grönt kulturarv och Norberg menar att eftersom varumärket säljs "ihop med historien" och den lokala anknytningen där det berättas varför, var, när och vem som odlade växten man säljer är varumärket säreget. Tillman anser att Staberg är en plats där man lär sig något om växter eftersom de arbetar med klonarkiv. Genom att samla alla växter, samt att odla växter med lokal anknytning blir arbetet med trädgården en del av det pedagogiska syftet tillfredsställt. Det kan därför konstateras att Staberg erhåller ett brett kulturellt kapital med kunskaps- och akademiska beskafter.

Tillman menar att intentionen på Staberg är att jobba historiskt grundat, både när det gäller hur man utformar skötsel, vad man odlar och att verksamheten gestaltar 1700-talet. Ändamålet är att göra publika aktiviteter som kopplas till trädgård och dess historia. Om man arbetar med historiska trädgårdar, med att sköta och utveckla dem, så är man även med att ta ansvaret för historien och skötseln för att skildra 1700-talet för besökare. Tillman påpekar att även om intentionen är att sköta Staberg på ett traditionellt vis är det en utmaning, eftersom många parametrar ska vägas in och det kan vara svårt att hinna med. I begreppet biologiskt kulturarv ligger även mycket av kunskap runt omkring, det immateriella kulturarvet, vilket är berättelserna. När Staberg fick frågan om de kunde, utöver frukt, vara ett klonarkiv för vegetativt förökade kulturväxter tackade de ja men fick avböja krukväxterna på grund av att de inte fick plats, inte hade tid eller vintern var för kall. I början av året

börjar man planera vad man ska odla under året med hänsyn till växtodling och estetiska skäl och man börjar förodla det som behövs förödlas. Tillman påstår att köksträdgården tar längst tid och är mest utmanande. På Staberg jobbar man också mycket med grönytor, och med att ställa om mer mark till ängsmark för att närma sig 1700-talssättet att sköta sådana ytor. På den tiden var foder till djur prio ett, säger Tillman, vilket var på grund av den arbetsbörda som koppargruvan förde med sig. Mycket kurser och program vävs in som pedagogiska faktorer. Bland kurserna ingår ympning, hur man odlar perenner, fröodlingskurs och hantverksskurser. Det finns mycket man kan göra pedagogiskt som varken är dyrt eller svårt påstår Tillman. Varför inte all potential utnyttjas på platsen kan bero på ett minskat handlingsutrymme, vilket i sin tur kan bero på brist på någon sorts kapital, ekonomiskt exempelvis. Däremot anser Tillman att det finns mycket projekt och program som kan genomföras utan att det ska kosta mycket pengar och därför kan det därför röra sig om avsaknad av socialt kapital. Kanske går det inte att genomföra projekt utan kontakter som ger upphov till engagemang?

Hellman förklarar att det nyaste projektet som visionsgruppen håller på med är att verkställa en barnslinga i form av olika vandringsleder runt om Staberg kulturmiljö. Med hjälp av pedagoger har det framställts en del frågor och uppgifter som man ska svara på och lösa i samband med vandringen. Syftet med projektet är att det ska locka barn och barnfamiljer och visionen ska täcka en pedagogisk aspekt enligt Hellman. Herlitz & Arén (2017) diskuterar fenomenet i "Den första samhällsnivån" att engagemang inom förvaltning och utveckling bör möjliggöra ett brett deltagande för samtliga i ett närområde som präglas av förtroende. Det kan resultera till nya lokala samhällsstrukturer, med lokal förankring, eftersom förvaltningen på plats öppnar upp dörrar för lokalt inflytande och deltagande. Den lokala utvecklingsgruppen kallad visionsgruppen med hjälp av externa sakkunniga i lokalområdet har alltså bidragit till en pedagogisk samhällsstruktur innefattande deltagande och aktiva besökare. Projektet kan även bidra med kunskap och därför stärka det kulturella kapitalet på plats bland, både för verksamma som besökare.

Berättandet och lärandet skapar tillhörighet där kulturella kapital främjas. Fruktträdgårdar visar dåtidens status och makt och Världsarvet Falun är en resurs för kunskap och utbildning inom en bredd av områden, vilket även understryks i världsarvsplanen, där pedagogiska faktorer bildar kulturella kapital.

6.6 Styrning och organisering

Norberg förklarar att POM fungerar som en paraplyorganisation sett till Nationella genbankens verksamhet varav 16 aktörer är inkluderade i en sådan konstellation. Jordbruksverket, som är en av aktörerna, fungerar som spindeln i nätet. Övriga organisationer är exempelvis naturvårdsverket, fritidsodlareföreningen, Riksantikvarieämbetet och SLU. Norberg förklarar att dessa övriga 15 aktörer kan

ses som samarbetspartners och att POM är ett samlat nätverk av organisationer, myndigheter och föreningar som tillsammans jobbar med odlad biologisk mångfald och odlad diversitet. I en studie från 1996 (Tormmalm, 1996) förklaras det att paraplyorganisationer bildas av organisationer, företag och verksamheter med inarbetade kontaktnät av enskilda aktörer och att paraplyorganisationens uppgifter innefattar administrativa, rådgivande (utbildade) och kontrollerande uppgifter, vilket kan spegla den POM besitter. Enligt studien uppfattas de kontrollerande uppgifterna som utmanande eftersom en kontrollverksamhet kräver utökade arbetsuppgifter som kräver resurser. Tillman menar att det är en positiv utmaning att utveckla en plats sett till de resurser man har, men att resurserna ibland är för små. Det beskrivs som "övermäktiga arbetsuppgifter" att utveckla en 1700-talsträdgård och samtidigt vara en plats som anordnar trygghetsanställningar, trots att det understryks som positiva utmaningar. När man planerar skötsel av gröna miljöer blir det extra arbetskrävande när man vill odla historiskt och autentiskt eftersom det kräver mer insatser, exempelvis att hålla öppen jord snarare än att täcka den. Vilket Tillman även påpekar kan ifrågasättas ur hållbarhetssynpunkt: *"Hur kan vi odla på ett vettigt vis idag när vi har så stora problem med avdunstning, och liksom, ett väder som inte går att veta hur det kommer fungera?"*. Klimataspekter betonas stå i motsättning historiskt grundad odling, eftersom denna exempelvis kräver för mycket vatten till odlingarna och i slutändan inte blir hållbart. Historiska värdena kan därför beaktas att omvärderas, enligt Tillman.

POM har bidragit till att införliva konventionen om biologisk mångfald och därför är Staberg som klonarkiv en plats som också främjar biologisk mångfald. Bevarande och utvecklande är två begrepp som ofta uppkom under intervjuerna och informanterna förklarar det som att de hela tiden måste ta de två aspekterna i anspråk, trots att de kan motsäga varandra. Enligt Harding (2012) sägs det att det eftersträvas ett nytt socialt kontrakt mellan det civila samhället och offentlig sektor. Om människor delar uppfattning om vad man gör med kunskap, samt att människorna ser samma slutmål, trots att olika perspektiv och synsätt förekommer, kan sociala kontrakt förenklas och möjliggöra entreprenörskap (Bartholdson, 2021) och därför även bidra till att utveckla Staberg ytterligare. Med andra ord, om verk samma aktörer på Staberg ser samma målsättning och tillvägagångssätt med aspekterna bevarande och utvecklande, kan entreprenöriella förhållanden frodas.

POM:s ursprungliga syfte var att genomföra konventionen för biologisk mångfald och det var en organisation som skapades med syftet att Sverige ska kunna leva upp och genomföra konventionen. Nationella genbanken arbetar och bevarar de växter som det inte går att föröka med frö, bland annat genom sticklingar eller lökar. Exempel på sådana är frukt, bär, rosor, krukväxter, köksväxter, perenner eller prydnadsväxter. Nationella genbanken skriver ett årligt avtal med klonarkiven. Kontraktet mellan nationella genbanken och klonarkivet berättar att Staberg har en uppgift att sköta om, ta hand om och visa upp de bestämda växterna i klonarkivet.

I slutet av det årliga avtalet checkar man av vilka växter som överlevt och betalar ut en ersättning för de växterna som finns i trädgården, och det är mandatsorterna, beslutat av nationella genbanken, klonarkiven får ersättning för. Norberg berättar att det inte är en stor summa som betalas ut, utan snarare en symbolisk summa. Det kostar mer att ta hand om, odla och sköta om mandatsorterna och är därför inget klonarkivsplatserna tjänar pengar på, men det är mer motiverat att bevara dem ur historiska och lokala förhållningssätt. Om något skulle hända med de växterna som bevaras i Alnarp så fungerar klonarkiven som en säkerhetskopia och Staberg har i uppgift att sköta om växterna för deras räkning. Dessutom är inte trädgården i Alnarp öppen för allmänheten och därmed är klonarkiven nationella genbankens "ansikte utåt" där allmänheten kan komma och kolla på de växter som bevaras både i Alnarp men synliga på klonarkiven. Norberg menar även att växterna som odlas i respektive klonarkiv ska hänvisa till en lokal anknytning och Staberg ska främst visa upp de växter och fruktträd som funnits historiskt och samlats in under upproren från Dalarna och Norberg uttrycker sig: *"De ska bevaras och visas upp i det landskap där de har sin historia"*.

Lokala och nationella samråd och nätverk spelar en viktig roll i policyskapande och genomförande. Governance handlar om att inkludera hela policyprocessen och samhällsstyrningen samt att vidga perspektiven. Strävan efter en samsyn är även något som kännetecknar modernt styrningstänk (Montin, 2009) vilket även understryks i världsarvsplanen (2021). I världsarvsplanen betonas samsynen som viktig inom organiseringen, finansieringen och kommunikationen. Åtgärder för att samsynen ska förbättras är att verkställa samfinansieringar och kommunikationsgrupper. Herlitz och Arén (2017) beskriver att enkla modeller som är okonstlade och begripliga används för att sammanföra formella som informella förvaltningar där utvecklingsprocesser möjliggör den lokala förvaltningen och styrningen på ett lagstadgat sätt. Genom samverkan med ideella föreningar skapas en legitimitet i kommunens politik, planering och förvaltning, vilket visas även på Staberg. Att vidga perspektiv kan även innebära att inkludera lokala perspektiv. Med lokala perspektiv och medborgarinitiativ kan acceptansen för beslut öka och ansvarskänslan i ett område säkerställas. Detta ökar även demokratiskt inflytande och gemenskap i en bygd. Social organisering, samverkan och samarbete gynnar samhället när man tar tillvara på kunskap och engagemang som existerar lokalt, på så vis skapas ansvarsfulla lokalsamhällen (ibid.). Däremot berättar Cederberg att styrning och förvaltning inte bara kräver en samsyn utan beslutsfattare måste även verka för gemensamma mål samt vara engagerade i alla processer i kommunen. När mindre grupper med egna mål är isolerade försvinner mycket på styrningsnivå. Cederberg förklarar att han ser en problematik när politiker och beslutsfattare byts ut efter några år eftersom fokusområden och prioriteringar även då skiftas på Staberg. Olika politiker har olika intressen och visioner vilket gör att visionsgruppen måste förhålla sig till dem som tar över makten en viss

mandatperiod. Hellman berättar, likt Cederberg, att det är ett problem att presentera förslag inför kommunen nu eftersom det är valår, det kommer potentiellt ett nytt styre i höst, och då måste man börja om med sina förslag som presenteras för kommunen. Hellman förklarar att de vill presentera förslaget om att ha en heltidsanställd på Staberg som kan agera platschef och avlönas av kommunen. En heltidsanställd på Staberg är önskvärt eftersom en sådan profession kan ha koll på olika verksamheter som landskapsvård, fastigheter och trygghetsanställningar, sånt som den ideella föreningen inte alltid hinner med. Klasson (2010) framhåller en planmässighet i förvaltningsmyndigheter, för att organiseringen ska fungera krävs styrning och samordning, vilket möjligtvis en heltidsanställd kan företa sig.

I kulturresevatets riktlinjer finns en del beskrivningar och mål som man ska förhålla sig till på platsen. En av mina informanter var den som tog fram skötselbeskrivningarna ihop med länsstyrelsen när man inrättade kulturresevatet. Skötselbeskrivningarna är på detaljnivå och fungerar som beskrivningar som målar upp tillvägagångssätt för att nå målen som beskrivs i den mer övergripande skötselplanen. Enligt Flinck (2013) ska skötselbeskrivningar vara tekniskt och juridiskt bindande om skötseln utförs av en trädgårdsfirma men om den sköts av en förening eller ägare bör den vara mer pedagogiskt utformad. Vårdprogrammet likt det Tandre gjorde under 1990-talet finns också för kulturresevatet som innehåller kunskap man behöver för att ta beslut för skötsel. Vårdprogram är grunddokument med gemensamma riktlinjer som ska förmedla den historiska kunskap som ägare och förvaltare kräver för att utforma långsiktiga åtgärder i trädgårdar (Flinck, 2013).

6.7 Kommunikation och marknadsföring

Vikten av att Staberg fungerar som en helhetanläggning, som majoriteten av mina informanter trycker på, tillägger Karlsson att det är svårt att förmedla den helheten utåt. Besökarna som kommer till Staberg åker dit och tycker det är fint och uppskattar trädgården, tar en fika och anser att platsen är trevlig. Men kopplingen till Falu gruva och informationen om hur bergsmännen levde och vad de gjorde förmedlas inte fullständigt och visualiseras inte till sin fullständiga kapacitet. "*Den berättelsen måste vi ju berätta*", betonar Karlsson. Hallgren & Ljung (2005) diskuterar kommunikativa akter som en väsentlig del i all hantering av miljöfrågor och naturresurser. Framgång inom naturresurshantering är styrd och påverkad av hur kommunikationen fungerar. Att kommunicera kan även innebära övertyga, informera, förklara, berätta, lyssna och lära. Det är en kommunikativ akt, ett handlade, där aktörer påverkar andra. Den kommunikativa akten är att ta andras perspektiv och med det tillkommer att väga argument, prova synsätt, tillföra ny och bepröva gamla synsätt. Hallgren & Ljung påstår även att man ska använda sig av de innehållspelar som finnes i kommunikativa grunder. Vilka innebär att man,

förutom de mest essentiella pelare som att lyssna, tala och förstå så ska man även kunna hålla distans och närhet till ditt eget och andras perspektiv. Det understryks även att kommunikation kan utlägga en grund och kunskapsunderlag för beslutsfattare. På så sätt är visualiseringen och gestaltningen av ord viktiga när man kommunicerar utåt (ibid.). Med dessa lärdomar kan Staberg kommuniceras bättre genom att tillämpa kommunikativa innehållspelare. Det kan handla om att ta till och prova nya kommunikationsvägar som till exempel poddar, berättelser eller diskussionsforum. På så vis integrerar man med sin målgrupp och eftersom kommunikationen kan ligga till grund för att genomföra beslut kan det vara viktigt att ta andras perspektiv och väga argument inom kommunikationen och marknadsföringen. Detta betonas vara viktigt även i fokusområdena som redovisas i världsarvsplanen (2021).

Det understryks från flera informanter att Staberg är relativt okänt för allmänheten och lokalbefolkningen samt att det bör marknadsföras och informeras om platsen bättre. En informant, trots att hen är född och uppvuxen i Falun, visste inte om att Staberg fanns förrän hen började jobba på stället: *“Jag visste ens om att det här fanns...jag hade ingen aning om det här, man har bara passerat, men man har aldrig tänkt på att åka hit eller gå in här.”*. Detta kan delvis bero på brist på sociala nätverk för att nå ut till folk, vilket i sin tur begränsar handlingsutrymmet. Rosén menar att folk blir chockade över stället, kanske har man hört talas om att det finns en restaurang men ingen barockträdgård eller vice versa. Det påpekas att man bör göra Staberg mer synligt, berätta att trädgården finns, bergsmännens koppling och historien: *“Vad det är för plats, att det inte bara är en lada ute i skogen som serverar mat.”* många tror det, menar Rosén, men understryker samtidigt att platsen är mycket mer än så. Sedan man började hålla portarna öppna in till trädgården samt gjort dem bredare har trädgårdsbesökarna ökat, innan trodde man det var stängt eller att det kostade pengar att besöka trädgården. Men det finns enligt min informant ytterligare utvecklingsmöjligheter. Karlsson diskuterar vidare att det finns goda förbindelser till Staberg och styrkan med platsen är närheten och att det är enkelt att ta sig dit. Du känner att du är på en historisk plats, det är autentiskt och inget är påhittat, vilket är värdefullt, menar Karlsson. I och med att Staberg inte tar en kostnad för inträde öppnar det upp ytterligare för en bredare besökargrupp. Under pandemin ökade besökarna på Staberg, allra minst turister från Sverige. Eklöf menar att människor ville ha en plats att åka till och i och med att restriktionerna begränsade utlandsresor fick Staberg en ökning av besökare.

Restaurangen på Staberg samverkar en del med övriga aktörer i närheten när de köper bröd från nära ort eller kött från lokala bönder. Restaurangens motto är att allt kött som köps in och serveras i restaurangen ska komma från svenska bönder. I grannbyn Lönnemossa finns en bonde som de ibland köper kött från. Däremot numera endast för privat bruk eftersom bonden bara slaktar ett djur åt gången, och därför blir det inte lönsamt för restaurangen att köpa små mängder. Rosén menar

att det är bättre att köpa från "relativt lokala" bönder och med en större verksamhet. De försöker hålla standarden att köttet är relativt närproducerat men svenskt kött är ett krav. En god kommunikation till lokala bönder är därför eftersträvat. Hansen & Salomonsson (2001) skriver om att när kunden kan handla direkt av bonden, skapas ett mervärde. Konsumentfrågor kan även syfta till kött och animaliska ursprung och den svenska märkningen tycks ha positiv inverkan på konsumenter och besökare. Produkters lokala förankring har även betydelse eftersom de skapar en hemhörighet och är avgörande för lokala karaktärsdrag och med geografiska ursprungs-beteckning kan man knyta an produkter till en bestämd plats. Lokalproducerad mat kan upplevas mer äkta och konsumenten kan till och med påstå att den smakar godare med begreppet "flavor of knowing". Det ses även som en solidarisk handling åt bygden genom att äta lokalt eller regionalt (ibid.).

"Man får hjälp att leva sig in hur det kan ha varit, och det tror jag är bra... och lite hjälp att tänka runt det man ser på något sätt." Att tillämpa enkla medel för att kommunicera utåt är enligt Tillman inte en utmaning eftersom man kan rikta sin kommunikation genom att fokusera guider och trädgårdsvisningar via olika historiska personer eller teman som varit viktiga och format platsen. Karlsson berättar att de jobbar med en intern och extern del gällande världsarvet. Den interna berör administrationen, att man är ett världsarv och hur man behåller dess status. Som världsarv blir man kontrollerade med jämna mellanrum. De jobbar också mycket med statliga myndigheter och samverkar med länsstyrelsen, Riksantikvarieämbete, läns museet, Falu gruva osv. Den externa delen berör hur man berättar att man är ett världsarv, vilket enligt Karlsson är intressant ur ett besökarperspektiv, men framförallt att de måste informera lokalbefolkningen att de bor i ett världsarv vilket innebär vissa skyldigheter. Om du till exempel bor inom världsarvet, bor i ett hus som ligger i en trädadsdel och du vill bygga om eller bygga ut måste du förhålla sig till vissa regler och lagar. Arbetet innebär därför mycket kommunikation och kontakt med lokalbefolkningen. Karlsson förklarar även att världsarvet inte är ett hinder inom utveckling, istället kan man dra nytta av, och plocka in detaljer av historien. I kommunikationen till lokalbefolkningen kan man exempelvis råda människor som bor inom världsarvets gränser att bygga i trä, måla med falu rödfärg eller använda koppardetaljer. Det är viktigt för att förstärka stadens ursprung och historia och göra så det blir en unik plats där detaljerna syns. *"Det är historiska värden i en modern miljö"* menar Karlsson. Även här används explicita berättartekniska verktyg som en del av den stora berättelsen och narrativet av Falun och det understryks även i världsarvsplanen att fastighetsägare i trädadsdelarna ska vårda sina bostäder i enlighet med världsarvets historiska värden.

Cederberg förklarar att det finns en risk att kunskap försvinner när man byter ut personer som sitter på en beslutsfattande position. Han menar att det tar år innan man får en känsla för en plats och numera finns det bara enstaka människor kvar

som vet mycket om Staberg och bygden i sig. *“Det har inte skett någon kunskapsöverföring.”* vilket enligt Cederberg är en utmaning. Detta förklaras även av Stenbacka (u.å.), när organisationsstrukturer inom styrning skiftas, ändras även nätverk och handling inom ideellt engagemang. När politiken förändras, skiftas även intressen och kunskap och hantverk riskerar att dö ut, betonar Cederberg. Eftersom kunskap riskerar att försvinna ska man även kunna anställa folk med expertkunskap som ska kunna förvalta och bidra med långsiktiga handlingar, menar Cederberg. Visionsgruppen är nu på gång att bättre tillvarata Staberg som ett odlingslandskap därför behövs nyckelpersoner med god kunskap om detta. Ju bättre kunskap desto bättre förvaltning enligt Cederberg. Tidigare har fokus legat på turismen men nu har ett intresse för odling och trädgård gjort intrång och därför vill man anställa personer med färdigheter kring det. Intressen går i vågor och tjänstemän byts ut kontinuerligt. Odling, intresset som florerar just nu, kommer få större fokus i framtiden. Cederberg menar att man kan dra nytta av intresset och göra Staberg till en plats av lärdom. Trender kan göra att engagemanget på platsen ökar, menar Cederberg. Med engagemang från besökare, som exempelvis att man kan komma till Staberg och plantera och samtidigt lära sig saker när man utövar något man tycker om, kan resultera till att människor får ett utbyte, en egen vinning. Staberg fungerar därför som en viktig samhällsfunktion men även som en del av miljöarbete i form av närodling. Det finns många små ytor av odlingsbar mark som man kan bruka. Staberg är en plats som lokalbefolkningen är stolta över och därför är det viktigt att den marknadsförs bra och nyttjas till fullo poängterar Cederberg.

Hansen & Salomonsson (2001) menar att med hjälp av små symboler som kaffeservering, plats för turistbuss, matservering eller handikappvänliga aktiviteter kan man bidra till en god besöksnäring. Dessa tecken pekar på intentionen att skapa en speciell upplevelse för besöket i sig och det gäller att skapa mervärde för kunder och besökare. Hellman förklarar att när de renoverade bergsmansgården i gammal stil 2017 så var beaktningen på moderna standarder trots allt ett faktum. Ventilation, spis, rinnande vatten och funktionsanpassningar med rullstolsramp in till fastigheten var obligatoriska. En positiv utgång är att man kan nyttja och bruka hela gården till fullo men dessa symboler och skapa mervärde för en bredare grupp av besökare och kunder enligt Hellman.

För tillfället pågår ett nytt visionsarbete som löper fram till 2026 där man arbetar med att uppdatera målen på platsen. Visionsgruppen har en lång lista på vad som ska göras. Hembygdsförening, kommunen, restaurangägare, privata ägare och länsstyrelsen driver arbetet framåt. Samarbetet understryks som viktigt men också för att alla medlemmar i visionsgruppen har olika ingångsvinklar med olika intressen som därför täcker många aspekter enligt Lind. Klasson diskuterar att rationalistisk organisationsteori innebär att alla människor vill uppnå sina behov men har svårt att göra det själva, därför måste man agera tillsammans och utforma gemensamma mål. På så vis ombildas en grupp till en social organisation (Klasson,

2010). Visionsgruppen är därmed en viktig organisationsstruktur på Staberg. De alla besitter olika kunskaper, information och perspektiv som gynnar platsens utveckling. De bildar en social struktur där sociala kontrakt skapats mellan aktörerna där entreprenörskap, engagemang och sociala processer skapats och omskapats.

De materiella kulturarven som byggnader, lämningar eller andra yttringar ger en ingång till det förflutna. Ur fenomenologiska synpunkter utgår man alltså från förståelsen i mötet med det materiella snarare än hur de konstruerats. Ting kan användas som bevis för att det verkligen finns något genuint i förhållande till omvärlden. Kulturarvet kan användas som en strategi för att överbrygga historien, att frigöra platser för direkt kommunikation med samtidens människor (Hansen & Salomonsson. 2001). Slagghögarna, trädgården och bergsmansgården berättar en historia och ger platsen en meningsinnebörd till såväl besökare som till verksamma aktörer. Hansen & Salomonsson menar att ting är mer lättillgängligt än minnen från sociala liv och en plats uppvisar de delar man använder för att skapa något eget, däremot varierar utfallet då lokala, ekonomiska och historiska förutsättningar skiljs åt (ibid.) Förutsättningarna förklaras av Stenbacka bero på lokalsamhällets agerande och att samverkandet styr platsidentiteten (u.å.). För att platser ska kunna svara på frågor om identitet behöver de vara utrustade med livshistorier och det är en fråga som ständigt öppnar sig mot nya tolkningar och överraskande insikter (Hansen & Salomonsson. 2001). Livshistorierna som mina informanter delade med sig av svarade både på vad deras identitet och tillhörighet till Staberg är men också varför Staberg är betydelsefullt för dem. De helårsverksamma har alla börjat engagera eller jobba på och för Staberg på grund av intresse, passion eller med viljan att vara eldsjäl. Jag fick nya insikter när jag förstod att världsarvet och dess olika miljöer präglar hela staden Falun och fungerar som ett vardagsrum för flera falubor. Metodologiskt har jag följt och relaterat till informanternas narrativ och livsvärld utifrån platsens kontext. Min observation besvarade det fenomenologiska meningsskapande samspelet mellan objekt och människa: det varaktiga, historiska och lugna som många informanter beskriver Staberg som. Alternativt, förklaras det som en oas i världsarvet, som sammanfattar essensen av Staberg inom världsarvets sammanhang.

7. Slutsats

Syftet med studien har varit att undersöka hur det sociala engagemanget hos de som på olika sätt arbetar med Staberg uppstått och hur de som är verksamma på platsen engagerar sig. I takt med att Staberg ingått i olika processer under flera hundra år, som hyttverksamhet, klonarkiv, världsarv eller kulturresevat, så har engagemanget ökat eller ändrat form och skepnad. Staberg har sedan lång tid tillbaka gett upphov till engagemang och rörelse. Under 1600-och 1700-talet var bergsmännen upptagna med att förvalta malm till koppar och skeppa material fram och tillbaka till Falun. Trädgården brukades för kryddörter och köksväxter under samma tid. Skogen avverkades och var avsedd direkt till kopparframställningen, både till koppargruvan och till hyttverksamheten på grund av de fredmilstenar som omringade Falu Stad. Verksamheten bidrog till att bergsmännen var aktiva och hade kontakter över hela Falun och eftersom kopparn fraktades till Europa tog bergsmännen även influenser och skapade kontaktnät därifrån. Under 1800-talet dalade kopparproduktionen och hyttverksamheten lades ner på Staberg. Nya tekniker hade tagit över den traditionella kopparframställningen, dessutom hade kopparn i gruvat börjat avta. Däremot nyttjades köksträdgården under hela 1800-talet, men fruktträdgården blev förfallen. Under 1900-talet har Staberg genomgått olika processer som skapat engagemang och sysselsättning. Under 1950-talet började eldsjälarna ta tag i renoveringen av bergsmansgården så den kunde bli bebodd. Under 1970-talet får Staberg nya ägare och trädgården börjar röjas upp under 1990-talet. Efter bestämmandet av att Staberg skulle bli en plats för klonarkiv upprättades det kontrakt som avsåg vad som ska odlas i enlighet med Nationella genbankens bestämmelser. Trädgårdsmästaren fick i uppgift att odla, sköta och visa upp det som bevaras på genbankens fält. Falu kommun, arbetsförmedling ihop med Stabergs verksamheter bestämde att Staberg skulle ta emot trygghetsanställda. Vilket skapade engagemang, sysselsättning och organisering. När Staberg blev ett världsarv 2001 kom en stor grupp av människor att bli engagerade. Unesco, världsarvsråd och besökare från hela världen gjorde Staberg till ett attraktivt och eftertraktat besöksmål där man kan lära sig 1600-talets stormaktstid i Sverige som industrination. 2013 blev Staberg ett kulturresevat och ytterligare engagemang skapades. Skötselplan och skötselbeskrivningar upprättades och länsstyrelsen blev den huvudsakliga myndigheten att förvalta Staberg för all framtid. Strax efter det

bildades den visionsgrupp som än idag sköter, sätter mål och samordnar aktiviteter och verksamheter på Staberg som gör platsen levande och fylld av rörelse.

Verksamma aktörer har funnit ett sammanhang på Staberg och därför förekommer engagemang i trakten. Engagemanget tycks locka den äldre generationen och yngre personer hittar sig sällan det ideella engagemanget på Staberg. Engagemanget lockas av intresserade personer som brinner för någon aktivitet på Staberg. Varför platsen är viktig är på grund av historien och kopplingen till Falu gruva. Den har präglat hela staden Falun som en industriell stormakt och är något som bringar stolthet till Falun. Staberg lockar även intresserade som brinner för intressen som tillfredsställs på Staberg, exempelvis trädgårdsodling. Individer med liknande bakgrund har liknande habitus och det kan därför påstås att människorna som tagit sig till platsen, och valt att engagera sig där har ett habitus som liknar varandra. Det förklarar alltså varför man agerar som man gör inom ett socialt fält och det påverkas av tidigare erfarenheter. Det kan också förklaras att de som växt upp i området har ett annat habitus och, eller kapital, än som tagit sig dit på eget bevåg. På platsen kan man se att det existerar ett byråkratiskt fält och ett ideellt fält och visionsgruppen bildar ett socialt fält som jag valt att kalla det vårdande fältet.

Samtliga informanter har betonat att Staberg är betydelsefullt, men vad betydelsefull betyder och vara uttryck för har visats sig te sig på olika sätt. Några har förklarat att Staberg är en identitetsmarkör som visar var vi kommer ifrån och vart vi är på väg. Andra har förklarat det som att om man brinner för ett intresse eller en handlingskraft som Staberg tycks förkroppsliga så kommer man lockas till platsen. En annan berättar att Staberg har en platsorienterad tillhörighet som påverkar hur människor upplever hela staden Falun. Ur fenomenologiska utgångspunkter kan man förklara att Staberg skapar mening och innebörd hos människor. Staberg erbjuder aktiviteter, information och verksamheter som tillfredsställer behovet hos kunskapssökande, historielustande, hungriga personer och människor med gröna fingrar, vilket är den del av ett kulturellt kapital i Falun för många människor. Många sysselsättningar tillgodoses på Staberg och en hemmapublik kan lockas till ett lugnt ställe med matservering och vandrings slingor, som blev ännu mer populärt under pandemins isolerade tid. Världsarvsstatusen gjorde Staberg till en global enhet med besökare från hela världen. I och med kopplingen till Falu gruva kan Staberg göra att man förstår hela kedjan med koppertillverkningen. När man antrar Stabergs kulturmiljö känns det nästan som att man har färdats 400 år tillbaka i tiden och ser en bit av historien med blotta ögat.

Referenser

Tryckta källor:

- Bergström, G. & Boréus, K. (2012). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Björkman, A., Carlsson, E., Ljung, T., Sandberg, F., Åhren, M. (2007). *Gårdarna kring Kniva hyttor. Bergsmansgårdarna Staberg, Ragvaldsberg och Gammelgården*. Dalarnas museum: Falun.
- Bourdieu, Pierre. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford. Stanford University Press.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge. University of Chicago.
- Bryman, A & Bell, E. (2017). *Företagsekonomiska forskningsmetoder*. Stockholm: Liber AB.
- Casey, Edward. (1996). *How to get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time: Phenomenological Prolegomena*. School of American Research Press. Santa Fe: New Mexico.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. London: SAGE.
- Cserhalmi, Niklas. (1997). *Fårad mark*. Grahns tryckeri AB: Lund.
- Engdahl, O., Larsson, B. (2011). *Sociologiska perspektiv: grundläggande begrepp och teorier*. Studentlitteratur: Lund.
- Eriksen, Thomas Hylland. (1995). *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. Pluto Press.
- Fejes, A., & Thornberg, R. (2009). *Handbok i kvalitativ analys*. Liber.
- Fägerborg, Eva. (2011). *Etnologiskt fältarbete*. Studentlitteratur AB: Lund.
- Gunnarsson, Yvonne. (2005). *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap*. SLU: Uppsala.
- Hallgren, L. & Ljung, M. (2005). *Miljökommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansen, Kjell. (2003). *Being there: New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*.
- Hansen, K., Salomonsson, K. (2001). *Fönster mot Europa. Platser och identiteter*. Studentlitteratur AB.
- Harding, Tobias. (2012). *Framtidens Civilsamhälle*. Elanders Sverige AB: Stockholm.
- Hegert, Suzanne. (u.å.). *Upptäck Världsarvet Falun*. Länsstyrelsen Dalarna.
- Inglis, David. (2012). *An Invitation to Social Theory*. Cambridge. Polity Press.
- Ingold, Tim. (2000). *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge. London, New York.
- Klasson, Torgny. (2010). *Professioner i offentlig förvaltning*. Studentlitteratur AB: Lund.

- Kvale, S., Brinkmann, S. & Torhell, S-E. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje [reviderade] upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, Mikael. (u.å.). *Stabergs Bergsmansgård Med Barockträdgården*. Länsstyrelsen Dalarnas Län.
- Massey, Doreen. (1993). *Power-geometry and a progressive sense of place*. Routledge. London & New York.
- Montin, Stig. (2009). *Governance på Svenska*. Santérus Förlag: Stockholm.
- Myrdal, J & Gadd, C-J (red.) (2000). *Det svenska jordbrukets historia Bd 3 Den agrara revolutionen: 1700-1870*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg.
- Pain, A. & Hansen, K. (2019). *Rural development*. London: Routledge.
- Paju, Martin. (2016). *Hälsingegården i omvandling En studie av världsarvsprocessen i Hälsingland*. SLU: Uppsala.
- Pripp, O & Öhlander, M. (2011). *Etnologiskt fältarbete*. Studentlitteratur AB: Lund.
- Putnam, Robert. (1993). *Making Democracy Work: Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Shusterman, Richard. (1999). *Bourdieu: a critical reader*. British Library: USA.
- Skogsberg, Jonas. (2006). *Svenska världsarv från istid till nutid*. Davidsons Tryckeri AB: Växjö.
- Tandre, Anna. (1997). *Trädgården på Gamla Staberg: Historia och vårdprogram*. Falun.
- Teorell, J & Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara*. Liber AB: Malmö.
- Thulin, M., Kindblom, J., Lindman, Å.E. & Filipsson, T. (2003). *Utflykter i det gröna: guide till svenska trädgårdar och parker*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Van Maanen, John. (2011). *Tales of the field: On writing ethnography*. University of Chicago Press.

Webbaserade källor:

- Boverket. (2022). *Världsarvskonventionen*. Hämtad från:
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/andra-Styrmedel-for-kulturvarden/varldsarvskonventionen/> Hämtad [2022-03-07]
- Hjalmarsson, Inger. (2009). *Här bevaras våra svenska fruktsorter*. Hämtad från:
https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/nationella-genbanken/broschyr_klonarkiv09.pdf [2022-02-20]
- Hushållningssällskapet. (u.å.). *Kulturreseptatet Åsnebyn Mellerud*. Hämtad från:
<https://hushallningssallskapet.se/alla-sallskap/valj-sallskap/vastra/verksamheter/asnebyn/> [2022-02-04]
- KLM. (1998:950). *Kulturmiljölagen*.
- Lantmäteriet. (2022a). *Karta*. [2022-05-23]
- Lantmäteriet. (2022b). *Karta*. [2022-05-23]
- Lindh, Niklas. (2013). *Staberg blir kulturreseptat*. Hämtad från:
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/dalarna/staberg-blir-kulturreseptat> [2022-03-04]
- Länsstyrelsen. (2013). *Bildande av kulturreseptatet Stabergs bergsmansgård, Vika socken, Falu kommun*. Hämtad från:

- <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.7ab1493f1677d97be131a0e/1544171233104/Beslut-skotselplan-ny.pdf> [2022-03-04]
- Länsstyrelsen. (u.åb.). *Kulturresevat*. Hämtad från:
<https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/besoksmal/kulturresevat.html> [2022-03-04]
- Länsstyrelsen. (u.åa.). *Kulturmiljö*. Hämtad från:
<https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/samhalle/kulturmiljo.html> [2022-03-04]
- NE. (u.å.). *Stadsprivilegier*. Hämtad från:
<https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/stadsprivilegier> [2022-02-09]
- Oscarsson, L. (2022a). *Lokala klonarkiv för frukt*. Hämtad från:
<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellagenbanken/om-nationella-genbanken/klonarkiv-for-frukt/> [2022-04-11]
- Oscarsson, L. (2021a). *Nordisk Genbank för fröförökade växtslag och Potatis*. Hämtad från: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellagenbanken/om-nationella-genbanken/froforokade-vaxter-och-potatis/> [2022-02-25]
- Oscarsson, L. (2022b). *Om Nationella genbanken för vegetativt fröförökade trädgårdsväxter*. Hämtad från: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellagenbanken/om-nationella-genbanken/> [2022-03-06]
- Oscarsson, L. (2021b). *Om Programmet för odlad mångfald POM*. Hämtad från:
<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/om-pom/> [2022-02-25]
- Oscarsson, L. (2021c). *Kort om kulturväxter*. Hämtad från:
<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/om-pom/kort-om-kulturvaxter/> [2022-02-25]
- Oscarsson, L. (2021d). *Poms ansvar och verksamhet*. Hämtad från:
<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/om-pom/poms-ansvar-och-verksamhet/> [2022-02-26]
- Riksantikvarieämbetet. (2021). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*. Hämtad från:
<https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> [2022-02-24]
- Riksantikvarieämbetet. (2022). *Falun och Kopparbergslagen*. Hämtad från:
<https://www.raa.se/evenemang-och-upplevelser/upplev-kulturarvet/varldsarv-i-sverige/alla-varldsarv-i-sverige/falun-och-kopparbergslagen/> [2022-02-08]
- SFS. (1998:806). *Miljöbalken*.
- Stenbacka, Susanne. (u.å.). *Byanätsprocessen: teoretiska utgångspunkter för att förstå det lokala ledarskapet*. Hämtad från: https://www.byanatsforum.se/wp-content/uploads/2018/10/6.0-h-stenbacka_byanatsprocessen.pdf [2022-03-24]
- Svenska Unescorådet. (2020). *Världsarv*. Hämtad från: <https://unesco.se/kultur/varldsarv/> [2022-02-06]
- SVT. (2003). *Ett svenskt industriminne: Falu gruva och kopparbergslagen*. Hämtad från:
<https://www.svtplay.se/video/28584330/ett-svenskt-industriminne/ett-svenskt-industriminne-sasong-1-falu-gruva-och-kopparbergslagen?id=8DYyZme> [2022-02-16]

- SVT. (2021). *Det sitter i väggarna: Bergsmansgården Vilkesbacka i Falun, Dalarna*. Hämtad från: <https://www.svtplay.se/video/32429011/det-sitter-i-vaggarna/det-sitter-i-vaggarna-sasong-7-bergsmansgarden-vilkesbacka-i-falun-dalarna> [2022-02-25]
- Visit Dalarna. (u.å.). *Stabergs bergsmansgård*. Hämtad från: <https://www.visitdalarna.se/stabergs-bergsmansgard> [2022-01-30]
- Världsarvet Falun. (2021). *Stabergs Bergsmansgård*. Hämtad från: <https://www.varldsarvetfalun.se/varldsarvet-falun/om-varldsarvet-falun/bergsmansbygden.html> [2022-02-08]
- Världsarvsplan. (2021). *Världsarvsplan 2021–2026*. Hämtad från: <https://www.falun.se/varldsarvet-falun/kontakt/varldsarvsradet/varldsarvsplan.html> [2022-04-13]

Muntliga källor:

- Bartholdsson, Örjan. (2021). *How people organize themselves and how they perceive the world: Social organization, social structure, culture and institutions*. [2021-09-13]

Intervjuer:

2022-02-07
2022-02-11
2022-02-16
2022-02-21
2022-02-28
2022-03-10
2022-03-15
2022-05-10

Observation:

2022-03-15

Tack

Först och främst vill jag tacka alla er engagerade och aktiva på Staberg för att ni tog er tid att prata med mig och dela med er av era erfarenheter.

Sedan vill jag tillägna ett tack till min handledare, Örjan. När jag sett utmaningar har du sett möjligheter!

Till sist vill jag tacka familj och vänner som alltid uppmuntrar mig att inte ge upp och göra mitt bästa. Utan ert stöd, ingen uppsats!

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Läs om SLU:s publiceringsavtal här:

- <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.